

บทที่ ๓

จิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๓.๑ ความนำ

งานจิตรกรรมในประเทศไทยระยะแรกปรากฏหลักฐานอยู่น้อยเมื่อเทียบกับงานทางด้านสถาปัตยกรรมและประติมากรรม และมักเป็นงานที่สร้างขึ้นเลียนแบบอย่างงานทางประติมากรรม แต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา^๑ ความสำคัญของงานจิตรกรรมโดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนังที่มีต่อพุทธศาสนาก็เริ่มปรากฏมีมากขึ้นตามลำดับ ทั้งนี้เป็นผลมาจากอิทธิพลทางรูปแบบศิลปะที่แผ่เข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนาเถรวาทจากลังกาวงศ์ประการหนึ่ง และจากความต้องการทางด้านสถาปัตยกรรมอีกประการหนึ่ง หลังจากพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ลงมานั้น ความคลี่คลายของงานจิตรกรรมฝาผนังก็ปรากฏมีพัฒนาการเป็นแบบอย่างของศิลปะไทยเองขึ้นมา ซึ่งเมื่อเข้าสู่ยุคสมัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความลงตัวในด้านรูปแบบ เนื้อหา และการจัดองค์ประกอบของงานจิตรกรรมฝาผนังก็มีลักษณะเป็นแบบแผนเด่นชัดยิ่งขึ้น อีกทั้งยังมีหลักฐานปรากฏเหลือให้ศึกษาอยู่อีกมาก

อย่างไรก็ตาม การศึกษางานจิตรกรรมฝาผนังที่มีมาส่วนใหญ่นั้น มักเน้นศึกษากันในแง่ของคุณค่าทางศิลปะ การตีความเชิงประวัติศาสตร์ สังคม และมานุษยวิทยา จึงยังไม่ค่อยปรากฏมีงานศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่า งานจิตรกรรมฝาผนังมีแนวคิดทางปรัชญาอยู่ ทั้งที่งานจิตรกรรมฝาผนังในหลายภาพ เช่นภาพพุทธประวัติ ภาพชาดก หรือแม้แต่ภาพไตรภูมิ ดูจะมีเรื่องที่สามารถนำมาศึกษาความหมายในเชิงปรัชญาที่สำคัญ เช่น อภิปรัชญา และจริยศาสตร์ได้

ในบทนี้ จะได้เสนอรายละเอียดเกี่ยวกับภาพจิตรกรรมฝาผนังเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อนำสู่การวิเคราะห์ ว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังนอกจากเป็นงานศิลปะเพื่อรับใช้พระพุทธรศาสนา ในแง่เป็นสื่อของการเผยแพร่เรื่องราวเกี่ยวกับคติความเชื่อและคำสอนทางศาสนาแล้ว ก็มีแนวคิดทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ปรากฏอยู่ด้วย

๓.๒ ภาพกรณีศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในที่นี้ หมายถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นระหว่างสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ หรือระหว่างปี พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๙๔ ซึ่งงานวิจัยนี้ ได้เลือกมาเป็นกรณีศึกษาเจ็ดแห่ง คือ

๑. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

^๑ ศิลป์ พืชรศรี, "วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย", ใน *วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย* สถาบันจิตรกรรมฝาผนัง สารานุกรมภาพจิตรกรรมฝาผนัง (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร: ๒๕๐๒), หน้า ๑๓.

๒. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม
๓. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม
๔. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ
๕. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม
๖. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหาร และพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม
๗. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ และพระวิหารพระพุทไธยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมล

มังคลาราม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังจากสถานที่ทั้งเจ็ดแห่งที่นำมาศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

๑. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์^๒

๑.๑ ประวัติ

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (ภาพที่ ๑) เป็นพระที่นั่งองค์หนึ่งในพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้า สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท พระอนุชาธิราชในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ พร้อมกันนั้นก็โปรดให้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้ในพระที่นั่งขึ้นในราว พ.ศ. ๒๓๓๘-๒๓๔๐ ปัจจุบันเป็นสถานที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

โครงสร้างองค์พระที่นั่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบสมัยรัชกาลที่ ๓ ตึกยกพื้นสูงทำเป็นฐานบัว มีเสารองรับหลังคาโดยรอบ ๓๖ ต้น ประตูทางเข้าออกมีด้านละ ๓ ประตู ผนังด้านข้างเจาะเป็นช่องหน้าต่างด้านละ ๑๑ ช่องรวม ๒๒ ช่อง บานประตูหน้าต่างแต่ละบานตกแต่งด้วยภาพลายรดน้ำรูปต้นไม้ทอง ส่วนด้านในเขียนเป็นภาพทวารบาลหรือเทพผู้พิทักษ์^๓ ประจำอยู่บนบานประตูหน้าต่างทุกบาน

ภายในองค์พระที่นั่งเป็นห้องโถงขนาดใหญ่ กลางห้องประดิษฐานพระพุทธรูปสี่องค์เป็นพระประธาน (ภาพที่ ๒) บนผนังรอบอาคารทั้งสี่ด้านเขียนประดับไว้ด้วยภาพจิตรกรรมเต็มทั้งผนัง เนื้อหาของภาพที่นำมาเขียนเป็นภาพเล่าเรื่องพระพุทธรูปประวัติของพระพุทธเจ้า และภาพเทพชุมนุม ซึ่งภายในภาพพระพุทธรูปประวัติแต่ละตอนนั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับฐานะและภาวะของบุคคลที่ลดหลั่นต่างกันเช่นภาพพระพุทธเจ้า ภาพพระสาวก ภาพเทพเทวดา ภาพกษัตริย์ ภาพขุนนางข้าราชการ ภาพชาวบ้านสามัญ และภาพสัตว์นรก ตลอดจนสภาพของยุคสมัยที่เขียนภาพจิตรกรรมขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสภาพของบ้านเมือง สังคม ประเพณี การแต่งกาย และ

^๒ ข้อมูลจาก ประยูร อุสุภา และสุธรา สุฉายา, *พระที่นั่งพุทไธสวรรย์*, ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๐), หน้า ๘-๑๕. และปราณี วงศ์วรวิทย์, *จิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์*, (สรณนิพนธ์ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๖).

^๓ สนใจศึกษาเพิ่มเติมใน อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, "จิตรกรรมเทพผู้พิทักษ์พุทธสถานสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์กับคัมภีร์นารายณ์สิบปาง", *วารสารเมืองโบราณ*, ๒๔, ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม, ๒๕๔๑): ๓๗-๕๓. การเขียนภาพเทพทวารบาลสันนิษฐานว่า คงได้คตินิยมมาจากจีน ซึ่งนิยมเขียนภาพเทพเจ้าจีนไว้หน้าประตูเพื่อป้องกันสิ่งชั่วร้ายหรือภูติผีปีศาจไม่ให้มาทำอันตรายแก่ผู้อยู่อาศัยได้

ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน ตลอดจนลักษณะของภาพปราสาทราชวัง กำแพงเมือง ป้อมปราการ ชุมประตู่ บ้านเรือนไทย สภาพของป่าเขา ต้นไม้ และสัตว์นานาชนิดที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์ไว้เป็นฉากประกอบของภาพด้วย

๑.๒ การจัดวางตำแหน่งรูปแบบ และเนื้อหาของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่ง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เก่าแก่ที่สุดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ถือเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีลักษณะร่วมของรูปแบบทางศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ นิยมนำเรื่องทางพุทธศาสนามาเขียนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีการจัดองค์ประกอบของภาพให้เป็นภาพแบบเล่าเรื่องต่อเนื่องกันเป็นตอนๆ โดยเลือกเขียนเฉพาะเหตุการณ์ตอนสำคัญในพุทธประวัติ นิยมใช้สีพื้นฉากของภาพเป็นสีคล้ำเพื่อเน้นความสำคัญของภาพบุคคลปราสาทราชวังให้ลอยเด่นขึ้นมา เขียนภาพให้มีลักษณะเป็นแบบสองมิติ ไม่เน้นความเหมือนจริงของภาพให้เหมือนกับธรรมชาติทั้งภาพบุคคลและสิ่งก่อสร้าง เช่น ภาพเหล่าเทพยดา กษัตริย์ ยักษ์ และวิมานปราสาท พระราชวัง ที่มีแต่ความกว้างความยาว ไม่มีการใช้แสงเงาเพื่อให้เกิดความหนาหรือลึกของรูปทรง การแสดงระยะของภาพเป็นแบบเส้นขนาน ไม่แสดงระยะใกล้ไกลของภาพคน สัตว์ ต้นไม้ ภูเขา หรือสิ่งก่อสร้าง ภาพทั้งหมดจึงมีขนาดเท่ากันหมดทำให้เห็นส่วนประกอบต่างๆ ของภาพได้ทั้งหมดไม่ว่าภาพนั้นจะอยู่ในส่วนไหนตำแหน่งใดของภาพก็ตาม คล้ายกับว่ามองลงมาจากที่สูง และการใช้กรอบเส้นลันทา ลักษณะเป็นเส้นหยักฟันปลาหรือเส้นโค้งกลมมน เป็นตัวแบ่งลำดับเหตุการณ์ของเรื่องออกเป็นตอนและเน้นความสำคัญของภาพบางภาพที่มีลักษณะแตกต่างจากภาพอื่น ซึ่งการใช้เส้นลันทาเป็นตัวกำหนดแบ่งเรื่องนี้ถือเป็นลักษณะที่ปรากฏเฉพาะในภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยเท่านั้น

ตำแหน่งการวางภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ แบ่งภาพออกเป็น ๒ ส่วนตามลักษณะโครงสร้างของอาคารและตามภาวะของภาพ คือ

ส่วนแรก บริเวณผนังส่วนบน อยู่เหนือช่องประตูและหน้าต่างขึ้นไปจดเพดานทั้งสี่ด้าน เนื้อหารูปแบบเป็นภาพเทพชุมนุมประทับนั่งพนมมือเรียงต่อกันเป็นแถวซ้อนกันอยู่ ๔ ชั้น แต่ละชั้นของภาพคั่นด้วยลายหน้ากระดานประจายามก้ามปู ทั้งนี้เพื่อเป็นการแบ่งระดับชั้นของเทพที่มีระดับภาวะต่ำสูงแตกต่างกันตามภพภูมิ โดยเนื้อหาของภาพเทพชุมนุมเป็นการสื่อถึง เทพในสวรรค์ชั้นภพภูมิต่างๆ ทั้งต่ำและสูง ได้มาชุมนุมรวมกันเพื่อเข้าเฝ้า น้อมนมัสการพระพุทธเจ้า ซึ่งแทนด้วยองค์พระประธานในพระที่นั่ง (ภาพที่ ๓)

ภาพเทพชุมนุมแต่ละชั้นประกอบด้วย

ชั้นที่ ๑ พื้นภาพเป็นสีแดง เขียนเป็นภาพเทพและภาพยักษ์สลับกันไปตลอดแนวนั่ง ถือเป็นเทพชั้นต่ำสุด ซึ่งตามโครงสร้างไตรภูมิก็คือเทพชั้นจาตุมหาราชิกภูมิ แต่เฉพาะผนังบริเวณช่วงบนของประตูกลางด้านหน้าเป็นภาพพระเจดีย์จุฬามณีมีพระพรหมนั่งพนมมืออยู่ข้างองค์เจดีย์ ส่วนผนังเหนือประตูกลางด้านหลังเป็นภาพพระอินทร์นั่งอยู่ข้างองค์เจดีย์แทน

ชั้นที่ ๒ พื้นภาพสีดํา เขียนภาพเทพอย่างเดี่ยว ทั้งหันหน้าตรง (หน้าอัด) และหน้าข้าง (หน้าเลี้ยว) สลับกันไปตลอดแนวนั่ง

ชั้นที่ ๓ พื้นภาพสีแดง เขียนภาพเทพเช่นเดียวกับชั้นที่ ๒

ชั้นที่ ๔ พื้นภาพสีดำ เขียนเป็นภาพพระพรหมตลอดแนวนั่ง

ต่อจากชั้นที่ ๔ ขึ้นไปจดเพดาน เป็นภาพของเหล่าฤๅษี นักสิทธิ์ วิทยารถือดอกบัวเหมาในอากาศ โดยแบ่งภาพด้วยกรอบเส้นลึนเทาลักษณะเป็นเส้นหยักฟันปลาตลอดแนวนั่งเพื่อแยกออกจากภาพเทพชุมนุม ซึ่งภาพทั้งหมดต่างก็หันหน้าไปในทิศทางของพระประธานในองค์พระที่นั่ง ลักษณะการเขียนภาพเทพชุมนุมโดยแบ่งออกเป็นชั้นในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์นี้เป็นแบบแผนที่นิยมเขียนกันในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งจะได้เห็นได้ตามผนังภายในพระอุโบสถ

ส่วนที่สอง บริเวณผนังระหว่างช่องประตูและหน้าต่างทั้งสี่ด้าน ซึ่งอยู่ลำดับถัดลงมาจากภาพเทพชุมนุม^๕ ผนังส่วนนี้เขียนภาพเล่าเรื่องเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในพระประวัติของพระพุทธเจ้าต่อเนื่องกันไปตามลำดับเหตุการณ์ โดยดำเนินเรื่องไปตามคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา เริ่มเรื่องตั้งแต่ภาพพระราชพิธีอภิเษกสมรสระหว่างพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายา อยู่บริเวณผนังด้านหลังช่วงประตูกลางทางซ้ายของคพระที่นั่ง แล้วเวียนรอบผนังจนมาจบเรื่องที่ภาพการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุที่ผนังช่วงประตูกลางด้านหลังทางขวาคพระที่นั่ง รวมภาพพุทธประวัติในพระที่นั่งบนผนังระหว่างช่องหน้าต่างและประตูทั้งหมดมี ๓๒ ภาพ^๕

การเรียงลำดับเรื่องของภาพพระพุทธประวัติแต่ละตอนมีรายละเอียดเนื้อหา ดังนี้ (แผนผังที่ ๑)

ผนังที่ ๑ ภาพพระราชพิธีอภิเษกสมรสระหว่างพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายา บนซ้ายภาพพระนางสิริมหามายาทรงรับของหมั้นจากพระเจ้าสุทโธทนะ บนขวาภาพขบวนเสด็จของพระนางสิริมหามายาประทับบนคานหามพร้อมเหล่าข้าราชบริพารแท่น และล่างภาพประกอบพระราชพิธีอภิเษกสมรสภายในปราสาท พระเจ้าสุทโธทนะประทับนั่งทางขวา พระนางสิริมหามายาประทับทางซ้าย เรียงลำดับลงมาทางขวาคือพระพรหมและพระอินทร์ ทางซ้ายและล่างเป็นพระญาติวงศ์ กษัตริย์จากนครต่าง ๆ นางสนมกำนัล และกลุ่มวงมโหรี (ภาพที่ ๔)

ผนังที่ ๒ บนซ้าย ภาพพระอินทร์ทูลเชิญพระโพธิสัตว์บนสวรรค์ชั้นดุสิตให้จุติลงมาเกิดยังโลกมนุษย์เพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า กลางล่าง ภาพพระนางสิริมหามายาทรงพระสุบินนิมิตว่าท้าวจตุมหาราชทรงยกแท่นบรรทมของพระนางแล้วมีช้างเผือกเชือกหนึ่งเข้าสู่อุทรทางเบื้องขวา ซึ่งเป็นนิมิตว่าพระนางจะทรงพระครรภ์ และบนขวาภาพขบวนเสด็จของพระนางสิริมหามายา กำลังเสด็จกลับไปเยี่ยมกรุงเทวทหะเมื่อทรงพระครรภ์แก่ (ภาพที่ ๕)

^๕ เข้าใจว่าน่าจะสื่อความหมายถึงโครงสร้างจักรวาลในคติพุทธ คือ ผนังเหนือช่องหน้าต่างและประตูที่เขียนเป็นภาพเทพชุมนุมนั้นจะสื่อความหมายถึงว่าเป็นแดนเทวโลก ส่วนภาพบนผนังระหว่างช่องหน้าต่างและประตูจะสื่อความหมายถึงว่าเป็นแดนมนุษย์โลก ซึ่งทั้งเทวโลกและมนุษย์โลกต่างก็มีภาวะของตนเองที่ไม่เหมือนกัน

^๕ ใน ปราณี วงษ์วรภัทร์, *ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์*, หน้า ๑๔. ระบุมี ๒๘ ภาพ แต่ใน ประยูร อุสุภา และสุตารา สุจฉายา, *พระที่นั่งพุทไธสวรรย์*, หน้า ๑๑. ระบุว่า มี ๓๒ ภาพ สำหรับในที่นี้ถือการแบ่งตามแนวของ ประยูร อุสุภา และสุตารา สุจฉายา

^๖ รายละเอียดของเนื้อเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธประวัติโดยพิศดาร ซึ่งมีอยู่ ๒๔ ปริเลหหรือตอน สนใจศึกษาเพิ่มเติมใน พระนิพนธ์ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, *ปฐมสมโพธิกถา (ฉบับกรมศาสนา)* (กรุงเทพฯ: กรมศาสนา, ๒๕๓๗).

- ผนังที่ ๓ กลาง ภาพพระนางสิริมหามายาประสูติพระราชกุมารขณะทรงยืนเหนี่ยวกิ่งต้นสาละ ณ ส่วนลุมพินี
วันระหว่างทางเสด็จกลับสู่กรุงเวททะ และบนภาพภายหลังพระราชกุมารประสูติ มีพระพรหมกางร่ม
เศวตฉัตรให้และพระอินทร์ถือพานทองรองรับพระกุมาร (ภาพที่ ๖)
- ผนังที่ ๔ ล่างซ้าย ภาพภาพเทวีลดาบสท่านายพุทธลักษณะพระกุมารสิทธิ์ตะว่าจะได้ทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธ
เจ้าแล้วเกิดปาฏิหาริย์พระราชกุมารเสด็จขึ้นไปยืนประทับอยู่บนศีรษะของดาบส บนกลางภาพพระเจ้า
สุทโธทนะประกอบพระราชพิธีพระนังคัลแรกนาขวัญตามพระราชประเพณี ถัดมาทางซ้ายเป็นภาพ
กุมารสิทธิ์ตะแหวดล้อมด้วยเหล่าพระพี่เลี้ยงและเหนือขึ้นไปเป็นต้นหว่าที่คอยบังเงาให้พระกุมารเป็น
อัศจรรย์ และล่างขวาภาพพระราชพิธีอภิเษกสมรสของเจ้าชายสิทธิ์ตะกับพระนางพิมพาโยสธรา
(ภาพที่ ๗)
- ผนังที่ ๕ กลางซ้าย ภาพเจ้าชายสิทธิ์ตะเสด็จออกนอกพระราชวังกับนายฉันทะแล้วทรงเห็นสภาพของคนเกิด
แก่ เจ็บ ตาย และนักบวช ล่างกลาง ภาพการสละอันยิ่งใหญ่เป็นภาพเจ้าชายสิทธิ์ตะทรงยืนทอด
พระเนตรพระนางพิมพาและราहुลกุมารขณะบรรทมหลับอยู่พร้อมเหล่าข้าราชบริพาร ล่างขวาภาพเจ้า
ชายสิทธิ์ตะเสด็จหนีออกจากพระราชวัง มีนายฉันทะพร้อมม้ากัณฐกะรอรับเสด็จอยู่ บนขวาภาพ
เสด็จออกมหาภิเนษกรรม เป็นภาพเจ้าชายสิทธิ์ตะทรงประทับบนหลังม้ากัณฐกะแหวดล้อมด้วยเหล่า
เทพตามเสด็จ แล้วมีพระยาวัสวดีมารมาขัดขวางไม่ให้เสด็จออกบวชแต่ไม่สำเร็จ และบนซ้ายภาพเจ้า
ชายสิทธิ์ตะทรงตัดพระเมาลีเมื่อเสด็จมาถึงริมแม่น้ำอนาแหวดล้อมด้วยเหล่าเทวดาเครื่อง
อัฐบริวาร (ภาพที่ ๘)
- ผนังที่ ๖ บนซ้าย ภาพพระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาแล้วพระอินทร์ได้เสด็จมาติดพิณสามสายเป็นนิมิตให้
เห็นถึงความพอดีแห่งการบำเพ็ญเพียร ล่างซ้ายและขวา ภาพนางสุชาดาประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์มี
พระพรหมพระอินทร์และท้าวจตุมาหาราชมาช่วย แล้วถวายแด่พระพุทธองค์ กลางภาพพระพุทธองค์
ทรงลอยถาดทองอธิษฐานยังฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ถาดทองลอยทวนน้ำแล้วจึงจมลงสู่ที่อยู่ของนาค และ
ภาพโสณเถียรพราหมณ์ถวายฟ่อนหญ้าแด่พระพุทธองค์เพื่อใช้เป็นฟืนที่อาสนะ และบนขวาภาพติมา
ทั้งสามมีนางตันทา นางอรดี และนางราคะมายั่วชวนพระองค์ให้ทรงละความเพียรเสียแต่ก็พ่ายไปใน
ร่างของหญิงชรา (ภาพที่ ๙)
- ผนังที่ ๗ ภาพมารผจญ เป็นภาพเหตุการณ์ก่อนก่อนจะทรงตรัสรู้แล้วมีมารมาขัดขวาง ประกอบด้วยภาพพระ
พุทธเจ้าประทับนั่งบนรัตนบัลลังก์ภายในขุ้มเรือนแก้ว เหนือพระเศียรด้านหลังเป็นภาพฉัพพรตรังสี
ภายในเป็นรูปต้นพระศรีมหาโพธิ์ ได้บัลลังก์เป็นภาพของแม่พระธรณีประทับยืนบีบมวยผม ด้านขวา
เป็นภาพของพระยาวัสวดีมารประทับบนหลังช้างคิริเมษฐ์พร้อมเหล่าเสนาไพรพลงมารยกราบผจญ
พระพุทธองค์ให้ทรงละความเพียรเสีย ด้านซ้ายเป็นภาพของเหล่ามารทั้งหลายถูกน้ำท่วมและพระยา
มารถวายความเคารพพุทธองค์ยอมพ่ายไป ด้านบนคั่นภาพด้วยเส้นสินเทาเป็นภาพของเหล่าเทพที่
เทาะหนีเมื่อพระยามารมาผจญพระพุทธเจ้า (ภาพที่ ๑๐)
- ผนังที่ ๘ ภาพเหตุการณ์ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ แล้วเสวยวิมุตติสุขยังสถานที่ที่เจ็ดแห่ง เป็นเวลาเจ็ด
สัปดาห์ เมื่อทรงเสวยวิมุตติสุขครบเจ็ดสัปดาห์แล้วได้มีพ่อค้าปุสสะและภัลลิกะเดินทางผ่านมาเกิด
ความเลื่อมใสได้ถวายข้าวสัตตูก้อนและสัตตูปถมาแด่พระพุทธองค์ (ภาพที่ ๑๑)

^๗ พระยาวัสวดีมารเป็นเทพผู้เป็นใหญ่บนสวรรค์เทวภูมิชั้น ปริณมิตวสวัตติ ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของเทพภพกามาจรรณภูมิที่ยัง
เกี่ยวข้องกับกามคุณอยู่

- หน้าที่ ๙ บนซ้าย ภาพท้าวสัทธัมมพิภพพร้อมด้วยพระอินทร์และเหล่าเทพทั้งหลายเสด็จมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลอาราธนาให้ทรงโปรดแสดงธรรมเผยแผ่แก่มวลมนุษย์ เมื่อทรงพิจารณาเปรียบมนุษย์เหมือนดอกบัวสี่เหล่าแล้วจึงรับอาราธนา ล่างขวา ภาพพระพุทธเจ้าทรงรับบิณฑบาตรจากชาวบ้าน ขณะเสด็จเพื่อไปโปรดพระปัญจวัคคีย์ บนขวา ภาพพระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาพระธรรมจักรกับปวตีสุนทรแก่ปัญจวัคคีย์ และล่างซ้าย เป็นภาพบ้านเรือนไทยไม้ฝาปะกนและสภาพชีวิตของชาวบ้าน (ภาพที่ ๑๒)
- หน้าที่ ๑๐ ภาพพระพุทธเจ้าโปรดยสกุสุมบุตร และประทานบรรพชาเจ้าชายแคว้นโกศล กลางขวา ภาพของยสกุสุมบุตร บุตรเศรษฐีแห่งเมืองพาราณสีนั่งอยู่ในปราสาท กลางซ้าย ภาพเจ้าชายแห่งแคว้นโกศล กำลังเสด็จพระพาสป่า บนขวาภาพเหล่าเจ้าชายแคว้นโกศลเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อทูลถามถึงหญิงแพศยาที่ขโมยเครื่องทรงไปขณะทรงสงสนหาน้ำในลำธารอยู่ และบนซ้ายภาพเจ้าชายแคว้นโกศลภายหลังได้สดับพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์แล้วก็ขออุปสมบท (ภาพที่ ๑๓)
- หน้าที่ ๑๑ บนซ้าย ภาพพระอินทร์เสด็จมาถวายหินพาดผ้าแด่พระพุทธเจ้าเพื่อทรงใช้ชักจิวร บนขวาและล่างภาพพระพุทธองค์เสด็จสู่อุรุเวลา เพื่อโปรดอุรุเวลากัสสปะชฎิลดบสผู้พี่พร้อมเหล่าบริวารจนเห็นแจ้งในพระธรรมแล้วขออุปสมบท โดยเปลื้องเครื่องนุ่งห่มอย่างชฎิลลอยลงในแม่น้ำ (ภาพที่ ๑๔)
- หน้าที่ ๑๒ ล่างซ้าย ภาพอาศรมที่อยู่ของนิกัสสปะและยคากัสสปะชฎิลดบสผู้น้องพร้อมเหล่าบริวาร เห็นเครื่องบริวารของชฎิลลอยน้ำมา ภายหลังทราบว่าเป็นชายตนอุปสมบทเป็นพระพุทธสาวก จึงพาบริวารของตนมาขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอาทิตตปริยายสูตรแก่เหล่าชฎิลจนบรรลुธรรมเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด บนและกลางขวาภาพพระพุทธเจ้าเสด็จสู่กรุงลงกา ซึ่งเป็นที่อยู่ของพญากัณท์ ทรงแสดงปาฏิหาริย์โปรดแก่เหล่ายักษ์ให้ละพศและทิฐิมานะลง และบนขวา ภาพพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาแก่เหล่าเทพเทวดา แล้วสุมเนหวัหน้าเทวดาได้ทูลขอล้างการะไ้วเพื่อบูชา พระพุทธเจ้าจึงทรงประทานพระเมาลีธาตุให้ สุมเนเทพได้เอาพระเมาลีธาตุบรรจุในพระสถูปเจดีย์ (ภาพที่ ๑๕)
- หน้าที่ ๑๓ พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดพระยามหามพู ผู้มีความหลงในอำนาจราชศักดิ์ของตน ภายในภาพเป็นเหตุการณ์ตอนพระพุทธเจ้าทรงโปรดละทิฐิมานะของพระยามหามพู โดยทรงเนรมิตปราสาทพระราชวังอันวิจิตร และได้ทรงเครื่องแต่งกายอย่างกษัตริย์ประทับอยู่ในปราสาท แล้วเชิญให้ท้าวชมพุดีเข้าเฝ้าเพื่อจะทรงแสดงธรรมโปรด จนภายหลังท้าวชมพุดีละทิฐิมานะลงแล้วได้ขออุปสมบทต่อมาก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ (ภาพที่ ๑๖)
- หน้าที่ ๑๔ เป็นภาพเหตุการณ์ก่อนภาพที่ ๑๓ ภาพพระเจ้าพิมพิสารเสด็จมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อทูลเรื่องพระยามหามพูมหาราช (ภาพที่ ๑๗)
- หน้าที่ ๑๕ เป็นภาพเหตุการณ์ก่อนภาพที่ ๑๔ ภาพเหตุการณ์ที่ท้าวชมพุดีเฝ้าท้าวพิมพิสารของพระเจ้าพิมพิสาร แล้วทำลายยอดปราสาทของพระเจ้าพิมพิสารด้วยความริษยาในความดงามของปราสาทที่มีมากกว่าตน (ภาพที่ ๑๘)
- หน้าที่ ๑๖ ภาพพระพุทธเจ้าเสด็จรับเหตุวิวาทเรื่องแย่งน้ำทำกสิกรรมระหว่างกษัตริย์ตากยวงศ์พระญาติฝ่ายพระพุทธบิดาในกรุงกบิลพัสดุ์ กับกษัตริย์โกถียะวงศ์พระญาติฝ่ายพระพุทธรามดาในกรุงเทวทหะ (ภาพที่ ๑๙)
- หน้าที่ ๑๗ ภาพเสด็จโปรดพระพุทธบิดาและถวายพระเพลิงพระพุทธบิดา บนซ้ายภาพพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระเวฬุวนารามวิหารกรุงราชคฤห์ พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบข่าวจึงได้ส่งอำมาตย์ทูลเชิญเสด็จกลับ

สู่กรุงกบิลพัสดุ์ถึง ๙ ครั้ง ครั้งที่ ๑๐ จึงส่งกาฬุทายีอำมาตย์ไปเข้าเฝ้าทูลเชิญเสด็จ ล้างช้ายภาพ พระพุทธเจ้าประทับในปราสาทกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงแสดงธรรมโปรดพระบิดา และพระประยูรญาติ พระประยูรญาติได้ขออุปสมบทเป็นจำนวนมาก เว้นแต่พระเจ้าสุทโธทนะที่ยังมิได้ศรัทธาจะอุปสมบท จนก่อนจะสิ้นพระชนม์จึงได้บรรลุธรรม ขวภาพพระพุทธเจ้าเสด็จไปในพระราชนิเวศน์พระเพทิล พระพุทธบิดา (ภาพที่ ๒๐)

หน้าที่ ๑๘ ภาพพระเจ้าพิมพิสารประทับอยู่หน้าปราสาท ทรงเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธรูปองค์มาก จึงมีพระดำรัส ถวายพระเวฬุวันให้เป็นที่พักของพระพุทธเจ้าและพระสาวก (ภาพที่ ๒๑)

หน้าที่ ๑๙ โปรดสั่งจกนิครนถ์และพระติสสะนิพพาน ล้างภาพสั่งจกนิครนถ์ก็ถอนว่ามีความรู้และปัญญามาก จนกลัวว่าด้วยปัญญาที่ตนมีอยู่จะทำให้ท้องแตกจึงได้เอาปาลกเหล็กมารัดท้องไว้ ได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อโต้ตอบธรรม พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดจนสั่งจกนิครนถ์ยอมรับว่าพระธรรมของ พระพุทธองค์ลึกซึ้งกว่าภูมิปัญญาของตน และบนภาพพระพุทธเจ้าทรงจัดพิธีฌาปนกิจศพพระติสสะ แล้วโปรดให้บรรจุพระธาตุไว้ในเจดีย์ (ภาพที่ ๒๒)

หน้าที่ ๒๐ ล้างขวาและซ้าย ภาพพระเวฬุวันทรงยุ้งให้พระเจ้าอาชาตศัตรูทำร้ายพระพุทธองค์โดยปล่อยช้าง นาคาฬิรี เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาพร้อมกับพระอานนท์และพระสาวกช้างนาคาฬิรีก็วิ่งเข้ามาทำร้าย แต่พระอานนท์ได้เข้ามาขัดขวางไว้ เมื่อช้างนาคาฬิรีได้ยินพระสุรเสียงของพระพุทธองค์ก็เลยพยศ หมอบนมัสการพระพุทธองค์ บนซ้าย ภาพเหตุการณ์นางกัญจมาณวิกากล่าวใส่ร้ายพระพุทธองค์ว่า ทรงทำให้นางท้องท่วกลางพระสาวกและพุทธบริษัทหวั่นทำลายศรัทธาของพระพุทธองค์ (ภาพที่ ๒๓)

หน้าที่ ๒๑ ล้างขวา ภาพพระพุทธองค์ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบพวกเดียรฉัตร โดยเนรมิตพระองค์เป็นคู่ ล้าง ซ้าย ภาพพญานาคนนโทปนันทพนักสำราญอยู่ในป่ามีนางบริวารรำพัน ได้แปลงกายเป็นพญานาค เจ็ดเศียรทำร้ายพระพุทธองค์ พระโมคคัลลานะจึงเนรมิตกายเป็นพญาครูปปราบพญานาคจนละพยศ และบนขวา ภาพพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ดาวดึงส์ ซ้าย ภาพพระ เจดีย์จุฬามณีบรรจุพระบรมธาตุซึ่งประดิษฐานอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (ภาพที่ ๒๔)

หน้าที่ ๒๒ บนซ้าย ภาพพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาสู่โลกมนุษย์ใกล้กับเมืองสังกัสสะ โดย ดำเนินลงมาบนบันไดแก้วที่พระอินทร์เนรมิตขึ้น พร้อมบันไดเงินสำหรับพระพรหม และบันไดทอง สำหรับพระอินทร์เอง พร้อมเหล่าเทพตามเสด็จมาส่ง กลาง ภาพพระพุทธองค์เมื่อเสด็จลงมาสู่ โลกมนุษย์ ด้วยปาฏิหาริย์แห่งพระองค์ก็บันดาลให้เทวภูมิ มนุษย์ภูมิ และนรกภูมิได้มองเห็นซึ่งกัน ล้าง ภาพปราสาทของเจ้าเมืองสังกัสสะทรงประทับอยู่หน้าปราสาท มีประชาชนมาทูลข่าวพระพุทธองค์ จึงต่างพากันไปเข้าเฝ้า (ภาพที่ ๒๕)

หน้าที่ ๒๓ บนขวา ภาพพระโมคคัลลานะอัครสาวกเบื้องซ้ายผู้เป็นเลิศด้านปาฏิหาริย์ ประทับอยู่หน้ากุฏิแล้วมี กลุ่มคนมุงมาทำร้าย บนซ้าย ภาพพระโมคคัลลานะเหาะมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อทูลลาหนีพพาน เมื่อได้รับพุทธาณุญาตจึงกลับสู่ที่พำนักแล้วดับขันธ ล้างซ้าย ภาพขบวนแห่ที่ศพพระโมคคัลลานะ กลางขวา บรรดาญาติของพระโมคคัลลานะนิมนต์พระพุทธเจ้าเสวยภัตตาหารเลี้ยงภายในเรือน และ ล้างขวา ภาพเรื่องพระเจ้าสุปปพุทธภูตรณีสืบสู่รัก ตามคำพุทธทำนาย (ภาพที่ ๒๖)

หน้าที่ ๒๔ บนซ้าย ภาพพระสารีบุตรอัครสาวกเบื้องขวาผู้มีปัญญาเป็นเลิศเข้าสู่นิพพาน โดยนอนตะแคงขวาแวดล้อมด้วยเหล่าเทพและบรรดาญาติ ล้าง ภาพเรื่องราวของอาฬวกยักษ์ ในภาพเป็นปราสาทที่ประทับ ของกษัตริย์องค์หนึ่ง ซึ่งมีเหตุต้องส่งผู้คนไปให้ยักษ์กินวันละคนจนเหลือพระกุมารเพียงองค์เดียวที่

จำต้องส่งไปให้ยักษ์กิน บนขวา พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องจึงเสด็จไปประทับยังที่ของอาฬวกะยักษ์ ขณะที่ยักษ์ไม่อยู่ เมื่อยักษ์กลับมาก็ทรงโปรดแสดงธรรมแก่ยักษ์ (ภาพที่ ๒๗)

หน้าที่ ๒๕ บนซ้าย ภาพพระนางพิมพาภิกษุณีเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อทูลลาหนีพาน เมื่อทรงพระชนมายุได้ ๗๘ พรรษา บนขวา ภาพพระราชพิธีศพของพระนางพิมพา ซึ่งแวดล้อมด้วยเหล่าเทพและพระภิกษุณี ด้านบนเป็นภาพของเหล่าทวยเทพและฤๅษี วิทยากรต่างเทหะมาร่วมงานพระราชพิธีศพ ล่างขวา ภาพปราสาทของพระเจ้าอุเทนแห่งกรุงโกสัมพีประทับอยู่หน้าปราสาทกำลังว่าข้าราชการกับเหล่าขุนนางที่ มาเข้าเฝ้า ด้านซ้ายของพระเจ้าอุเทนคือ ภาพของนางมาคคินทียา ส่วนด้านขวาคือภาพของนางสามาวดี อุบาสิกา และล่างซ้าย ภาพนางสามาวดีพร้อมนางสนมกำนัลถวายบิณฑบาตรพระพุทธองค์ ถัดขึ้นไป เป็นภาพนางมาคคินทียาได้ว่าจ้างคนมาดักกรุมด่าทอพระพุทธเจ้า ด้วยเคียดแค้นเรื่องที่ทรงปฏิเสธนาง เป็นภรรยาแต่หนีหลัง (ภาพที่ ๒๘)

หน้าที่ ๒๖ บนซ้าย ภาพพระพุทธองค์กำลังแสดงธรรมเทศนาโปรดบรรดาภิกษุต่างลัทธิอยู่ ล่างและขวากลาง ภาพปราสาทของบรรดาภิกษุत्रीลิจฉวี เมื่อได้ทราบข่าวพระพุทธองค์เสด็จมาประทับอยู่ใกล้เมืองของตน ก็พากันไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ และบนขวา ภาพพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ สวนเชตะวันมหาวิหาร ในแคว้นลิจฉวี บรรดาภิกษุत्रीลิจฉวีต่างมาเข้าเฝ้า และเหล่าเทพต่างก็พากันมาชุมนุมร่วมด้วย เพื่อ สดับพระธรรมเทศนา (ภาพที่ ๒๙)

หน้าที่ ๒๗ บนซ้าย ภาพพระยาสวดีมารมาทูลเตือนให้พระพุทธเจ้าเสด็จสู่ปรินิพพาน ขณะเสด็จมาประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ปามทวั้น ทรงตรัสว่า ล่วงไปอีกสามเดือนพระองค์จะเสด็จปรินิพพาน บนกลาง ภาพพระพุทธเจ้าประทับที่ไสยาสน์ ด้วยทรงประชวรชราภาพหนัก บนขวาและล่างซ้าย ภาพภิกษุत्रीลิจฉวีประทับอยู่ภายในพระราชวังกำลังรับสั่งให้เหล่าข้าราชการจัดเตรียมภัตตาหารถวายแด่พระพุทธ องค์ ล่างขวา ภาพภิกษุत्रीลิจฉวีถวายบิณฑบาตรแด่พระพุทธเจ้า และกลางขวา เป็นภาพแสดงธรรม ชาติแวดล้อมมีสระบัวและวัวสองตัวกำลังกินน้ำอยู่ริมสระ (ภาพที่ ๓๐)

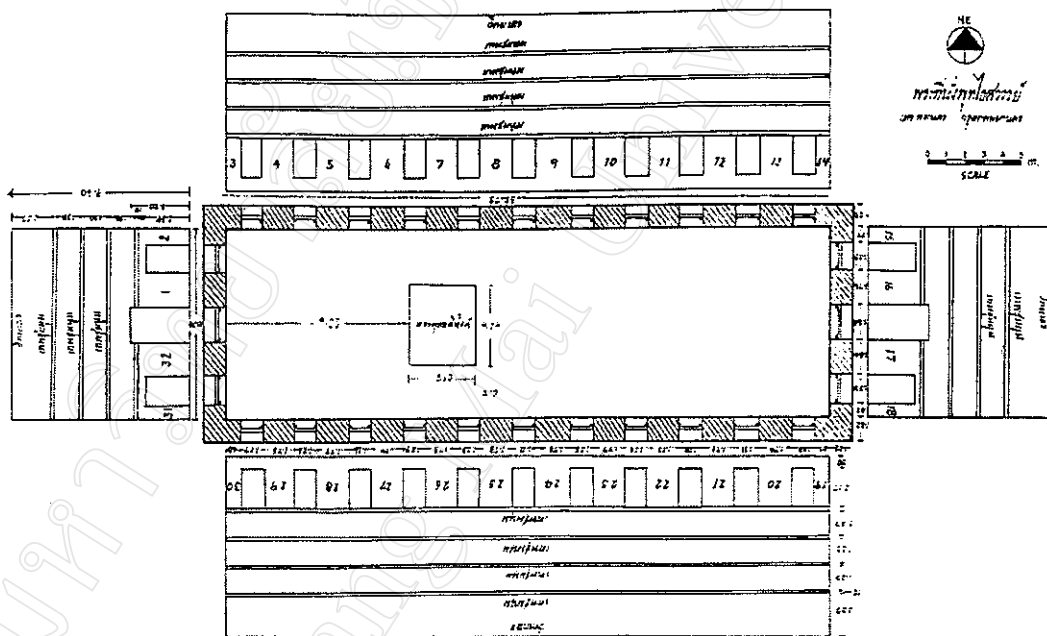
หน้าที่ ๒๘ เรื่องของพระราหู ล่าง ภาพพระราหูถวายบิณฑบาตรแด่พระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเสด็จมากรุงกบิลพัสดุ์ กลางซ้าย ภาพพระราหูทรงออกบรรพชาเป็นสามเณร ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสให้พระสารีบุตร บรรพชาให้ กลางขวา ภาพพระเจ้าสุทโธทนะขอประทานพรจากพระพุทธเจ้าเมื่อพระราหูทรงออก บรรพชาแล้วว่า ไม่ให้พระสาวกองค์ใดบวชบุคคลที่ยังไม่ได้รับอนุญาตจากบิดามารดาของตนก่อน พระองค์ทรงรับไว้เป็นพุทธบัญญัติ บนกลางและขวา ภาพพระราหูเสด็จนิพพาน โดยเสด็จไปดับ ขันธุ์ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บน ภาพพระราหูทรงพระทับไสยาสน์นิพพาน ถัดมาเป็นภาพพระเจดีย์ บรรจุพระอัฐิธาตุของพระราหู มีเหล่าเทพแวดล้อมถวายนมัสการ ด้านขวาเป็นภาพพระราหู ประทับในวิมานปราสาทมีพระพรหมถวายนมัสการ (ภาพที่ ๓๑)

หน้าที่ ๒๙ ขวา ภาพเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จสู่ปาวนครแล้วเข้าไปประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของนายจุนทะบุตร ช่างทอง นายจุนทะทราบข่าวจึงมาเข้าเฝ้าแล้วได้ฟังพระธรรมเทศนาจนบรรลुโสดาบัน นายจุนทะก็ได้ ทูลนิมนต์พระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกมารับถวายภัตตาหารยังเรือนของตน ทรงรับนิมนต์สวสักร ภัทวะภายในเรือนของนายจุนทะ เป็นปัจฉิมบิณฑบาต และขวา เป็นภาพของช่างอัญเชิญพระโกศสู่ สวรรค์ (ภาพที่ ๓๒)

หน้าที่ ๓๐ กลางซ้าย ภาพพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ใต้ร่มไม้ระหว่างทางเสด็จสู่กรุงกุสินารา ภายหลังที่ได้สวสั กรภัทวะจากนายจุนทะก็ทรงพระประชวรหนัก รับสั่งให้พระอานนท์นำน้ำมาถวาย ด้านล่าง เป็นภาพ ของชาวบ้านกำลังขับเกวียนแสดงวิถีชีวิตของชาวบ้าน (ภาพที่ ๓๓)

ผนังที่ ๓๑ กลาง ภาพพระอานนท์แจ้งข่าวปรีณิพพานแก่มัลลกะศรัยและชาวเมืองให้ทราบ บน ภาพของพระมหากัสสปและพระสงฆ์ผู้ติดตาม กำลังเดินทางมายังเมืองกุสินาราเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ (ภาพที่ ๓๔)

ผนังที่ ๓๒ บนซ้าย ภาพพระมหากัสสปะและพระสงฆ์ระหว่างเดินทางพบอาชีวกผู้หนึ่งถือดอกมณฑารพ^๔ จึงทราบข่าวพระพุทธเจ้าเสด็จปรีณิพพานแล้ว บนขวา ภาพพระมหากัสสปะเมื่อเดินทางมาถึงยังสถานที่ประดิษฐานพระบรมศพ ก็ได้เป็นผู้ประกอบพิธีถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ล่าง ภาพของเหล่าภิกษุณีเจ็ดนครเมื่อทราบข่าวพระพุทธเจ้าปรีณิพพานต่างพากันยกทัพมา เพื่อขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุจากมัลลกะศรัยจนเกิดการวิวาท ขวา ภาพโศกพราหมณ์จึงเข้ามากระซิบเหตุขอเป็นผู้แบ่งพระบรมธาตุให้ กลาง ภาพโศกพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ได้แอบเอาพระเขี้ยวแก้วซ่อนไว้ในมวยผมของตน พระอินทร์ทรงทราบจึงเสด็จมาเอาพระธาตุเขี้ยวแก้ว เพื่อนำไปประดิษฐานยังสวรรค์ดาวดึงส์ (ภาพที่ ๓๕)

แผนผังที่ ๑ แสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

๒. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดราชสิทธาราม^๕

๒.๑ ประวัติ

วัดราชสิทธารามเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร เดิมชื่อ "วัดพลับ" มีมาแต่สมัยอยุธยา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สถาปนาขึ้นใหม่ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

^๔ ดอกมณฑารพ คือ ดอกไม้ทิพย์ในเมืองสวรรค์ที่ตกลงมาบูชาพระพุทธเจ้าในวันปรีณิพพาน

^๕ ข้อมูลจาก กรมศิลปากร, *วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒๓-๑๒๖. และ ม.ล. สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, *วัดราชสิทธาราม, ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๒๕). หน้า ๘-๒๐.

โปรดให้ปฏิสังขรณ์ แล้วพระราชทานนามให้ใหม่ว่า “วัดราชสิทธิาราม” ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ แขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

๒.๒ พระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม

พระอุโบสถ (ภาพที่ ๓๖) เป็นสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งมีเสารองรับหลังคาครอบพระอุโบสถอาคารก่ออิฐถือปูน มีประตูทางเข้าออกด้านละ ๒ ประตู หน้าต่างมีทั้งหมด ๑๔ ช่อง ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปพระประธาน พระนาม “พระพุทธรูปเจ้าวรักษ์” บนผนังทั้งสี่ด้านเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังแสดงเรื่องราวในพุทธศาสนา ประกอบด้วยภาพพระพุทธรูปประวัติ ภาพมหาชาติชาดก (มหาเวสสันดรชาดก) ภาพไตรภูมิ ภาพมารผจญและภาพเทพชุมนุม เป็นภาพจิตรกรรมที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑

๒.๓ การจัดวางตำแหน่งรูปแบบ และเนื้อหาของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม

การจัดวางตำแหน่งภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม มีลักษณะเป็นแบบแผนเช่นเดียวกับภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ต่างกันแต่ในวัดราชสิทธิารามได้เขียนภาพไตรภูมิไว้บนผนังด้านหลังพระประธาน และเขียนภาพมารผจญไว้บนผนังด้านหน้าพระประธาน (ซึ่งการจัดวางภาพลักษณะนี้ เป็นแบบแผนที่มีมาแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย และเป็นแบบแผนที่นิยมเขียนกันในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น) จึงทำให้ไม่เขียนภาพเทพชุมนุมไว้เหมือนกับในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ อีกทั้งในขณะที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์เขียนแต่เพียงภาพพระพุทธรูปประวัติเท่านั้น ไม่เขียนภาพชาดกหรือภาพไตรภูมิไว้ แต่ในวัดราชสิทธิารามได้เขียนทั้งภาพพระพุทธรูปประวัติประกอบกับภาพชาดกและภาพไตรภูมิด้วย^{๑๐} แสดงให้เห็นว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีทิศทางของการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้สองลักษณะ คือ เขียนเพียงภาพพุทธรูปประวัติ กับเขียนภาพพุทธรูปประวัติประกอบภาพชาดกและภาพไตรภูมิ ซึ่งลักษณะประการหลังจะพบมากกว่าประการแรก อย่างไรก็ตาม ทั้งสองลักษณะก็ยังคงมีแบบแผนและคตินิยมในการเขียนภาพร่วมกันอยู่ โดยเนื้อหาที่นำมาเขียนจะเป็นเรื่องราวพระพุทธศาสนา และรูปแบบของภาพที่ผสมกันระหว่างอุดมคตินิยมกับธรรมชาตินิยม จะต่างกันอย่างชัดเจนแต่เพียงด้านการจัดองค์ประกอบภายในภาพเท่านั้น ที่ต่างกันไปตามฝีมือช่างแต่ละแห่ง

ตำแหน่งการวางภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม ประกอบด้วย (แผนผังที่ ๒)

ผนังเหนือช่องประตูด้านหน้าพระประธาน เป็นตำแหน่งของภาพพระพุทธรูปประวัติตอนมารผจญขนาดใหญ่เต็มทั้งผนัง ซึ่งถือเป็นเหตุการณ์ตอนสำคัญในพระพุทธรูปประวัติในช่วงการตรัสรู้ จึงได้เขียนแยกออกมาจากภาพพุทธรูปประวัติตอนอื่น ทั้งนี้เพื่อเน้นความสำคัญของเหตุการณ์ตอนนี้ให้เด่นชัด

^{๑๐} ทั้งนี้อาจสันนิษฐานว่า พระที่นั่งพุทไธสวรรย์เป็นสถานที่ส่วนพระองค์ของสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุริเยนทราธิราชที่โปรดให้สร้างขึ้นไว้เป็นหอพระเพื่อใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในส่วนพระองค์ ในขณะที่พระอุโบสถ ซึ่งอยู่ในเขตพุทธาวาส เป็นสถานที่ส่วนรวมสำหรับทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ และเป็นสถานที่ให้ประชาชนเข้ามาสักการบูชาพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ ลักษณะของภาพที่เขียนจึงมีต่างกัน หรืออาจจะเป็นด้วยความประสงค์ของผู้สร้าง

การจัดองค์ประกอบและรูปแบบภาพมีลักษณะเช่นเดียวกับภาพมารผจญในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ต่างกันแต่ได้พระแม่ธรณีได้เขียนภาพใบหน้าพระราหูกำลังกลืนกินนาครไว้ในปากสองตัว โดยที่แนวลำตัวของนาครใช้เป็นตัวแบ่งเรื่องออกจากภาพที่อยู่ระหว่างช่องประตู (ภาพที่ ๓๗) ข้อสังเกตเกี่ยวกับภาพมารผจญนั้น เป็นภาพที่นำเสนอโลกในลักษณะอุดมคติ ทั้งภาพของตัวบุคคล ภาวะของทั้งเวลาและสถานที่ (อวกาศ) ซึ่งไม่ได้แสดงสภาพของสิ่งที่จะมีปรากฏได้ในโลกธรรมชาติ แต่เป็นการสื่อให้เห็นถึงสภาวะความจริงอย่างหนึ่งที่อยู๋ภายในจิตของพระพุทธรองค์ โดยอาศัยรูปธรรมของภาพมารและพระแม่ธรณีเป็นสื่อ เพื่อแสดงความขัดแย้งหรือการต่อสู้กันเองในจิตใจระหว่างกิเลสตัณหาและความปรารถนาในพุทธภูมิ

สำหรับภาพเรื่องพุทธประวัติมารผจญนี้ เป็นเรื่องที่ผูกเขียนขึ้นตามคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ตอนมารวิชัยปริวรรต ซึ่งเป็นเหตุการณ์ช่วงขณะที่พระพุทธรองค์ทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อพระสัมมาสัมโพธิญาณจนใกล้ตรัสรู้ นั่น พระย้าวสวัติมาร ซึ่งเป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี อันเป็นสวรรค์ชั้นสูงสุดในลำดับเทวภูมิ ๖ แต่เป็นฝ่ายมารหรือฝ่ายกิเลสตัณหา เกรงว่าพระพุทธรองค์จะหลุดพ้นไปจากบ่วงอำนาจของตน จึงได้ยกกองทัพเสนาพร้อมเหล่าไพร่พลมารที่มีฤทธิ์ร้ายด้วยประการต่างๆ หมายจะมาขัดขวางและมุ่งทำร้ายให้พระพุทธรองค์ทรงล้มเลิกความเพียรเสีย ทำให้เหล่าบรรดาเทพที่มาห้อมล้อมเข้าเฝ้าพระพุทธรองค์ทั้งหมื่นจักรวาลในขณะนั้นหวาดกลัว ต่างก็พากันเหาะหนีกระจัดกระจายไปจนสิ้น เหลือไว้เพียงพระพุทธรองค์เท่านั้นที่ต้องผจญกับเหล่ามารเพียงผู้เดียว แต่พระองค์ก็ได้ทรงหันไปหวาดกลัวประการใด ทรงมีพระสติมั่นคงพิจารณาพระบารมีทั้งสิบเมื่อครั้งได้ทรงบำเพ็ญเพียรมาแต่อดีตชาติอย่างแก่กล้า แล้วอธิษฐานจิตขอให้พระแม่ธรณีมาเป็นพยานแห่งพระบารมี พระแม่ธรณีได้ปรากฏกายขึ้นพร้อมกับบีบมวยผมให้น้ำทักษิโณทกหมายแทนพระบารมีเป็นกระแสน้ำไหลออกมาท่วมเหล่ามารจนพ่ายไปหมดสิ้น

ในด้านการจัดองค์ประกอบต่างๆ ของภาพมารผจญส่วนใหญ่จะประกอบด้วย ภาพพระพุทธรเจ้าประทับนั่งปางสมาธิหรือปางมารวิชัยบนฐานรัตนบัลลังก์อยู่กลางภาพ ภาพเทพที่เหาะหนีพระยามารเขียนแยกออกไปต่างหากโดยคั่นภาพด้วยเส้นลึนเทาอยู่ด้านบนของภาพ ภาพของพระแม่ธรณีซึ่งอยู่ใต้ฐานรัตนบัลลังก์ของพระพุทธรเจ้าง่ายย่นหรือนั่งบีบมวยผม และภาพของพระย้าวสวัติมารซึ่งข้างศรีเมฆัล แวดล้อมด้วยเสนาไพร่พลมารรูปร่างหน้าตาต่างๆ มาผจญ ทางเบื้องซ้ายของภาพพระพุทธรเจ้า แสดงภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อน ส่วนทางเบื้องขวาเป็นภาพของหมู่มารถูกน้ำท่วม และพระย้าวสวัติมารพนมมือถวายความเคารพแสดงความพ่ายแพ้ต่อพระพุทธรองค์ มีข้อที่น่าสังเกตก็คือ ภายในภาพของหมู่มารนั้น นอกจากจะมีภาพของเหล่ายักษ์ชายหญิง ภาพคนที่มีใบหน้าเป็นสัตว์ และภาพของสัตว์ร้ายชนิดต่างๆ ที่หมายแทนกิเลสความชั่วร้ายทั้งหลายแล้ว ยังมีภาพของชาวต่างชาติ เช่น ภาพของคนจีน ภาพแขกโพนผัวหรือไต้หวัน และภาพฝรั่งตะวันตกปรากฏรวมอยู่ในภาพหมู่มารด้วย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความคิดของคนไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีต่อชาวต่างประเทศขณะนั้นว่าเป็นอย่างไร

ผนังด้านหลังพระประธาน เป็นตำแหน่งของภาพไตรภูมิ เป็นภาพขนาดใหญ่เต็มผนัง ตั้งแต่ผนังระหว่างช่องประตูขึ้นไปจดขอบเพดาน (ภาพที่ ๓๘) เนื้อหาแสดงเรื่องอันเนื่องกับคัมภีร์ไตรภูมิ (หรือวรรณกรรมโลกศาสตร์) โดยเขียนเป็นภาพตัดครึ่ง ภายในภาพจะประกอบด้วย ภาพเขาพระสุเมรุอยู่กึ่งกลางภาพแสดงถึงความเป็นศูนย์กลางของจักรวาล เรียงลำดับลดหลั่นกันลงมาทั้งสองข้างด้วยภาพเขาสัตตบริภณซึ่งเป็นเขาวง

แหวนล้อมรอบเขาพระสุเมรุเจ็ดชั้น ได้แก่ เขาขุณฑร อิลินทร กรวิก สุธัสณ เนมิทร วินันตก และอัสดกัน ซึ่งบนยอดเขาทุกลูกมีภาพวิมานของเทพต่างๆ ประจำอยู่ทั้งเจ็ดลูก โดยบนยอดเขาพระสุเมรุเป็นที่ตั้งของวิมานดาวดึงส์สวรรค์ชั้นที่ ๒ อันเป็นที่ประทับของพระอินทร์ ส่วนกลางของเขาพระสุเมรุจะเป็นวิมานชั้นจาตุมหาราชิกหรือสวรรค์ชั้นที่ ๑ ซึ่งเป็นที่ประทับของท้าวจุลโลกบาลประจำทิศทั้งสี่ ได้แก่ ท้าวอถรรุผู้เป็นใหญ่แห่งเหล่าคนธรรพ์ ดูแลทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกผู้เป็นใหญ่แห่งเหล่ากุมภกัณฑ์ ดูแลทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ผู้เป็นใหญ่แห่งเหล่านาค ดูแลทิศตะวันตก และท้าวเวรุผู้เป็นใหญ่แห่งเหล่ายักษ์ ดูแลทิศเหนือ

ระหว่างช่องว่างของเขาแต่ละลูกมีแม่น้ำสี่พันนครันอยู่ ภายในแม่น้ำเป็นที่อาศัยอยู่ของปลาใหญ่ทั้งเจ็ดตัวและสัตว์น้ำชนิดต่างๆ

ถัดจากภาพเขาสัตตบริภณต์ลงมาทั้งสองข้าง เป็นภาพของทวีปทั้งสี่ อันเป็นแดนที่อยู่ของมนุษย์ โดยทางด้านขวาของภาพเป็นภาพของ อมรโคยานทวีปมีลักษณะเป็นรูปทรงกลม กับชมพูทวีปที่มีภาพรอยพระพุทธรูปอยู่เหนือทวีปแสดงถึงดินแดนอันเป็นที่เกิดและประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนา มีลักษณะของทวีปเป็นรูปทรงไข่ (ภาพที่ ๓๙) ส่วนทางด้านซ้ายเป็นภาพของ อุตตรทวีปมีลักษณะของทวีปเป็นรูปสี่เหลี่ยม กับบุรพวิเทหทวีปมีลักษณะของทวีปเป็นรูปเดือนเสี้ยวหรือรูปครึ่งวงกลม (ภาพที่ ๔๐)

สำหรับบริเวณพื้นที่เหนือภาพเขาพระสุเมรุขึ้นไป เป็นภาพของวิมานปราสาทที่มีขนาดใหญ่กว่าทุกภาพ ทั้งนี้เพราะภายในวิมานนั้น มีภาพของพระพุทธเจ้าประทับอยู่ภายในโดยกำลังแสดงธรรมโปรดพระพุทธมารดา^{๖๖} ถัดมาทางด้านข้างมีภาพวิมานของเหล่าเทพอยู่ทั้งสองข้าง ต่ำลงมาทางด้านขวาของภาพเหนือยอดเขาสัตตบริภณต์เป็นภาพของพระอาทิตย์ทรงราชรถเทียมมราชสีห์ภายในรูปวงกลม เชื่อว่าเป็นเทพผู้ทำให้เกิดเวลากลางวัน ส่วนทางด้านซ้ายของภาพเป็นภาพของพระจันทร์ทรงราชรถเทียมม้าภายในรูปวงกลม เชื่อว่าเป็นเทพผู้ทำให้เกิดเวลากลางคืน ซึ่งข้างใต้ของภาพพระจันทร์มีภาพพระราหูถือค้อนท่าที่จะเข้ามาทำร้ายพระจันทร์ อันเชื่อกันมาแต่เดิมว่าทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกกันว่า ราหูอมจันทร์ หรือจันทรคราส

ถัดขึ้นไปเกือบบนสุดของผนังเป็นภาพของพระพรหมซึ่งค้ำภาพด้วยเส้นลันทา ส่วนบนสุดของผนังออกไปจากภาพอื่นๆ เป็นภาพของเหล่านักสิทธิ์วิทยารคัณภาพด้วยเส้นลันทาเช่นกัน ลักษณะของการค้ำภาพด้วยเส้นลันทานี้ นอกจากเป็นการแบ่งเนื้อหาของภาพแล้ว ยังแสดงถึงการแบ่งภพภูมิหรือภาวะของสิ่งมีชีวิตที่ต่างกันไว้อย่างชัดเจน

ส่วนด้านล่างสุดของภาพไตรภูมิทั้งหมดลงมานั้น เป็นภาพในอบายภูมิ อันเป็นภูมิต่ำสุด และเป็นแดนแห่งความทุกข์ทรมานปราศจากความสุข ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ของเหล่าสัตว์นรก เปรต และอสุรกายที่เมื่อครั้งเป็นมนุษย์มาก่อนแต่ได้ทำความชั่วเอาไว้ หรือเป็นเทพมาก่อนแต่หมดผลบุญและเหลือผลกรรมอยู่จึงได้เกิดมาอาศัยอยู่ในอบายภูมินี้โดยภายในภาพแสดงการถูกทรมานด้วยวิธีการต่างๆ (ภาพที่ ๔๑)

^{๖๖} โดยนัยของความหมาย ภาพนี้เป็นสิ่งแทนฐานะทางไตรภูมิหรือทางจักรวาลของพระพุทธเจ้ามากกว่าจะเป็นการแสดงเรื่องราวในพุทธประวัติ ซึ่งฐานะของพระองค์นั้นก็คือ ทรงอยู่เหนือสภาพเงื่อนไขต่างๆ ของสิ่งมีชีวิตในจักรวาล ที่ทำให้พระองค์ไม่ตกไปอยู่ภายใต้เงื่อนไขของสิ่งใดอีก ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเข้าใจเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยต่างๆ ของจักรวาลและหนทางที่ก้าวพ้นไปจากวัฏจักรของสิ่งมีชีวิตในภพภูมิต่างๆ ของจักรวาลแล้ว

หากพิจารณาความหมายของภาพไตรภูมิดังกล่าวมานั้นแล้ว ภาพไตรภูมิได้สื่อถึงความหมายอยู่ ๓ ประการ คือ

- ๑) แสดงขอบเขตสัณฐานและสถานที่ตั้งของโครงสร้างทางจักรวาล อันเป็นที่อาศัยอยู่ของสิ่งมีชีวิต ซึ่งประกอบด้วยรูปแบบ ประเภทและชนิดที่ต่างกัน
- ๒) แสดงถึงวัฏจักรของชีวิตที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภาพภูมิต่างๆ ตามเงื่อนไขของสิ่งมีชีวิตในภาพภูมินั้นๆ
- ๓) แสดงถึงความอยู่เหนือสภาพเงื่อนไขต่างๆ ในภาพภูมิทั้งหลายของพระพุทธเจ้า โดยทรงเป็นตัวแทนของความรู้ความเข้าใจในความเป็นจริงของชีวิต และหนทางที่จะทำให้ก้าวพ้นไปจากความเป็นไปของชีวิตตามหนทางของพระพุทธเจ้า

ผนังด้านซ้ายของพระประธาน แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนบนผนังเหนือช่องหน้าต่าง เป็นตำแหน่งของภาพเทพชุมนุมประทับนั่งเรียงซ้อนกัน ๔ ชั้นๆ ละ ๒๐ องค์ แบบแผนเดียวกับภาพเทพชุมนุมในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ซึ่งแสดงการแบ่งลำดับชั้นเทพที่พำนักมาชุมนุมเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

ส่วนล่างของผนังระหว่างช่องหน้าต่างถึงผนังระหว่างช่องประตูด้านหน้าพระประธาน เรียงลำดับกันไปตั้งแต่ภาพบนผนังที่ ๑ ถึงผนังที่ ๗ เป็นตำแหน่งของภาพพุทธประวัติ โดยภาพบนผนังแต่ละภาพจะแบ่งเนื้อหาออกเป็นตอนๆ แสดงเรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ ของพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับภาพพุทธประวัติในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ สำหรับภาพพุทธประวัติในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม ประกอบด้วยภาพ

เทพุลเชิญพระโพธิสัตว์ดุสิตเทพให้มาเกิดยังโลกมนุษย์และพระราชพิธีอภิเษกสมรสพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายา (ภาพที่ ๔๒)

เจ้าชายสิทธัตถะทรงพบเทวดาทั้งสี่และเสด็จออกมหาภิเนษกรรม (ภาพที่ ๔๓) เจ้าชายทรงตัดพระเมาลีและพระอินทร์ทรงพิณสามสาย (ภาพที่ ๔๔)

เหล่าเทพมาชุมนุมขึ้นชมพระพุทธเจ้าภายหลังทรงชนะมาร (ภาพที่ ๔๕)

พระพุทธบิดาส่งทูตมาทูลเชิญเสด็จกลับนครและแสดงปาฏิหาริย์โปรดพระญาติวงศ์ (ภาพที่ ๔๖)

ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์สวรรค์และปัจฉิมสาวกเสด็จดับขันธปรินิพพานถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ (ภาพที่ ๔๗)

และภาพโศกนาฏกรรมแบ่งพระบรมธาตุแก่เหล่ากษัตริย์เจ็ดนคร (ภาพที่ ๔๘)

ผนังด้านขวาของพระประธาน แบ่งเป็น ๒ ส่วนเช่นกัน ส่วนบนเป็นภาพเทพชุมนุม และผนังส่วนล่างระหว่างช่องหน้าต่าง เป็นตำแหน่งของภาพมหาชาติชาดก หรือมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเขียนไว้เพียง ๘ กัณฑ์เท่านั้น เรียงลำดับกันไปตั้งแต่ภาพผนังที่ ๘ ถึงผนังที่ ๑๓ รวมทั้งหมด ๖ ภาพ

เรื่องพระเวสสันดรชาดก เป็นเรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายแห่งการบำเพ็ญเพียรในทานบารมีขณะทรงเป็นพระโพธิสัตว์ก่อนจะเสด็จมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะแล้วตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ภาพพระเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม ประกอบด้วยภาพเหตุการณ์ตอนต่างๆ คือ

ภาพกัณฑ์ศพ พระนางผุสดีขอประทานพรจากพระอินทร์สืบประการเมื่อต้องมาเกิดในโลกมนุษย์ และท้าวทนต์ พระเวสสันดร นางมัทรี ซาลีและกัณหาทรงราชรถเทียมควาญเมื่อถูกขับไล่ออกจากเมือง เหตุเนื่องจากพระเวสสันดรทรงประทานช้างเผือกของคู่บ้านเมืองให้แก่พราหมณ์เมืองกลิงคราช (ภาพที่ ๔๘)

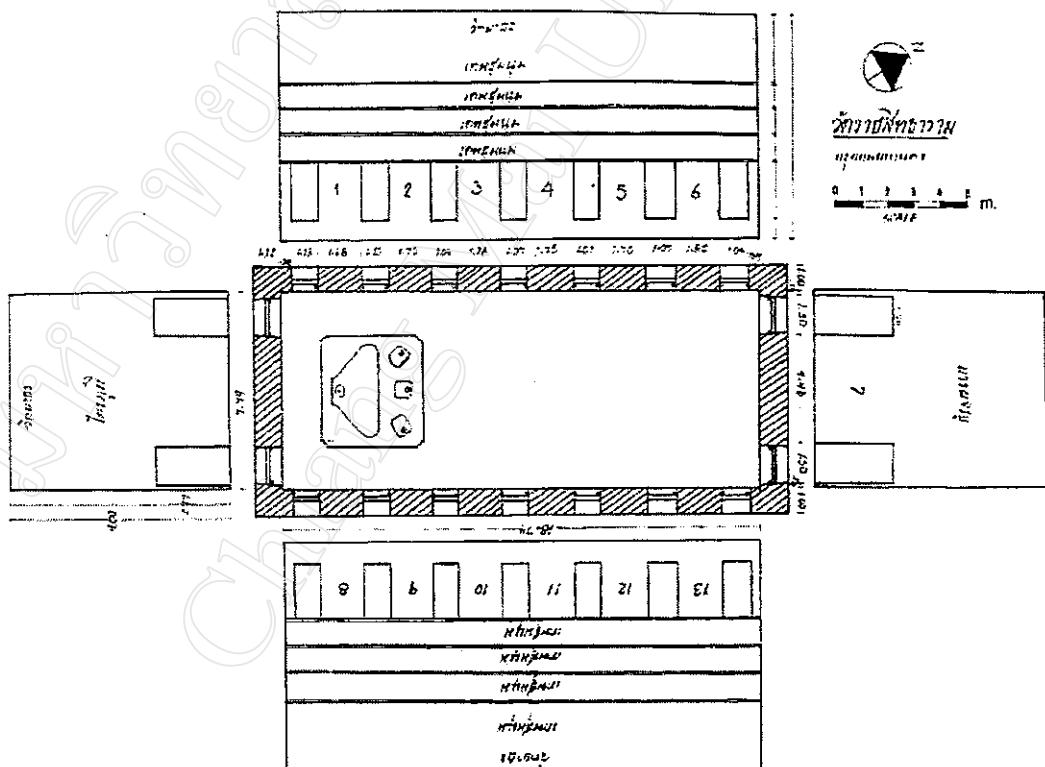
ภาพกัณฑ์วนประเวศน์ พระเวสสันดร พระนางมัทรีและสองกุมารเสด็จเดินทางสู่เขาวงกตจนมาถึงบรรณศาลาที่ประทับซึ่งพระอินทร์เนรมิตขึ้น (ภาพที่ ๕๐)

ภาพกัณฑ์มหาพน อัจจุตฤยตีทางไปเขาวงกตให้แก่ชูชก (ภาพที่ ๕๑)

ภาพกัณฑ์มัทรี พระอินทร์แปลงกายเป็นราชสีห์มาขวางทางนางมัทรีไม่ให้กลับสู่ที่พำนัก และกัณฑ์ลักกบรรพ เมื่อพระอินทร์ได้แปลงกายเป็นพราหมณ์มาขอนางมัทรีแล้วคืนร่างเดิมถวายนางมัทรีคืนพร้อมถวายพรแด่พระเวสสันดร แล้วเหาะเสด็จกลับไป (ภาพที่ ๕๒)

ภาพกัณฑ์มหาพร ขบวนเสด็จของพระเจ้าสุญชัย พร้อมด้วยพระนางมัทรีและสองกุมารเดินทางสู่เขาวงกตเพื่อไปรับพระเวสสันดรกับนางมัทรีกลับสู่พระนคร (ภาพที่ ๕๓)

ภาพกัณฑ์ฉกษัตริย์ ภาพเมื่อทกษัตริย์ได้มาพบหน้าพร้อมกัน (ภาพที่ ๕๔)

แผนผังที่ ๒ แสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดราชสิทธาราม

๓. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม^{๑๒}

๓.๑ ประวัติ

วัดดุสิตารามเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร เดิมชื่อ “วัดเสนาบดีโคนอ” มีมาแต่สมัยอยุธยา ได้รับการสถาปนาในสมัยรัชกาลที่ ๑ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๒ มีการปฏิสังขรณ์พร้อมให้นามใหม่ว่า “วัดดุสิตาราม” ปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ ๑๗๖ แขวงบางยี่ขัน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

๓.๒ พระอุโบสถวัดดุสิตาราม

พระอุโบสถ (ภาพที่ ๕๕) เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาตอนปลาย ประตูทางเข้าออกมีด้านละ ๒ ประตู หน้าต่างมีทั้งหมด ๑๔ ช่อง ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย บนผนังทั้งสี่ด้านมีภาพจิตรกรรมภาพพุทธประวัติ ภาพไตรภูมิ ภาพมารผจญและภาพเทพชุมนุม ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๑ และได้เขียนซ่อมเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ ๓ ปัจจุบันภาพอยู่ในสภาพชำรุดลบเลือน

๓.๓ การจัดวางตำแหน่งรูปแบบ และเนื้อหาของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม

องค์ประกอบของภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม เขียนภาพแสดงเรื่องราวในพุทธประวัติเช่นเดียวกับพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ สำหรับการจัดวางตำแหน่งภาพเป็นแบบแผนเดียวกับในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม แต่ในวัดดุสิตารามเขียนภาพเทพชุมนุมซ้อนกันเพียง ๓ ชั้นเท่านั้น และมีภาพเขียนเกี่ยวกับพระมาลัยโปรดสัตว์นรกประกอบอยู่ในส่วนของภาพไตรภูมิด้วย

ตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ (แผนผังที่ ๓)

ส่วนแรก ผนังเหนือช่องประตูและหน้าต่างประกอบด้วย

ผนังเหนือช่องประตูด้านหน้าพระประธาน เป็นตำแหน่งของภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ ลักษณะการจัดองค์ประกอบและรูปแบบเช่นเดียวกับภาพมารผจญในวัดราชสิทธิาราม (ภาพที่ ๕๖)

ผนังเหนือช่องประตูด้านหลังพระประธาน เป็นตำแหน่งของภาพไตรภูมิ (ภาพที่ ๕๗) โดยบริเวณพื้นที่ตอนกลางของภาพเหนือยอดเขาพระสุเมรุขึ้นไป เป็นภาพพระเจดีย์จุฬามณีอันประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้านข้างทั้งสองแวดล้อมด้วยวิมานของเหล่าเทพต่างๆ ข้างใต้เป็นภาพพระอาทิตย์พระจันทร์อยู่ภายในรูปวงกลม ส่วนด้านล่างของภาพเขาพระสุเมรุ เป็นภาพในป่าหิมพานต์อันเป็นส่วนหนึ่งของชมพูทวีป มีภาพของสระโนดาดและแม่น้ำสายซึ่งไหลออกมาจากปากของสัตว์สี่ประเภทคือ สิงห์ ช้าง ม้า และวัวพันกันเป็นเกลียว (ภาพที่ ๕๘) สำหรับองค์ประกอบอื่นๆ ของภาพก็เช่นเดียวกับภาพไตรภูมิในวัดราชสิทธิาราม

ผนังเหนือช่องหน้าต่างทั้งสองด้าน เป็นตำแหน่งของภาพเทพชุมนุม เรียงซ้อนกัน ๓ ชั้น บนสุดเขียนเป็นภาพนักกสิกรรม วิทยากรคณาภาพด้วยเส้นลื่นเทาแยกจากภาพเทพชุมนุม

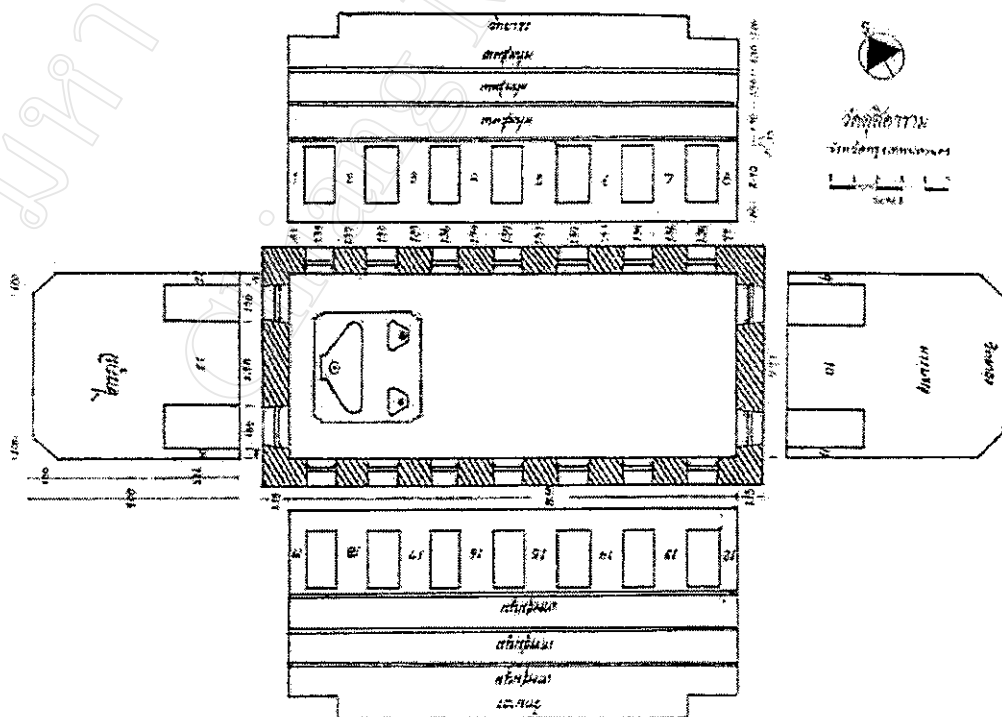
^{๑๒} ข้อมูลจาก กรมศิลปากร, *วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์*, หน้า ๒๒๒-๒๒๔. และแสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, *วัดดุสิตาราม*, ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๒๖). หน้า ๓๓-๔๑.

ส่วนที่สอง ผนังส่วนล่างระหว่างช่องหน้าต่างและประตู เป็นตำแหน่งของภาพพุทธประวัติ และภาพพระมัลลย์โปรดสัตว์ในนรก

ภาพพุทธประวัติเริ่มเรื่องจากผนังด้านซ้ายมือของพระประธาน แล้วเวียนมาจบเรื่องที่ผนังด้านหลังพระประธาน ภายในภาพพุทธประวัติจะประกอบด้วยภาพของต้นไม้ ภูเขา และสัตว์อันเป็นภาพฉากธรรมชาติ และภาพปราสาท กำแพงเมือง ป้อมเมือง ชุมประตู่ และบ้านเรือนราษฎรเป็นฉากของสถาปัตยกรรม โดยมีภาพของบุคคลเป็นจุดสำคัญของภาพ เรื่องราวของภาพแบ่งออกเป็นตอนๆ เช่นเดียวกับภาพพุทธประวัติในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (ตัวอย่างภาพที่ ๕๙-๖๓)

ภาพพระมัลลย์โปรดสัตว์นรก อยู่บริเวณผนังระหว่างช่องประตูด้านหลังพระประธาน ซึ่งเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของภาพไตรภูมิ องค์ประกอบภายในภาพมีรูปพระมัลลย์เสด็จเหาะมาดูสภาพของเมืองนรก โดยแบ่งสถานะของภาพด้วยการอธิบายแทนรัศมีรอบกายเป็นลายกนกออกจากภาพอื่น ส่วนบริเวณรอบพระมัลลย์ประกอบด้วยภาพของเปรตตัวสูงใหญ่และสัตว์นรกที่อยู่ในสภาพถูกทรมานด้วยวิธีการต่างๆ รวมทั้งภาพขุมนรกเป็นหลุมสี่เหลี่ยมเรียงซ้อนกัน ภายในหลุมอัดแน่นไปด้วยสัตว์นรก ซึ่งเมื่อเหล่าเปรตและสัตว์นรกทั้งหลายได้เห็นพระมัลลย์เสด็จมาจึงต่างยกมือไหว้เพื่อขอส่วนบุญ (ภาพที่ ๖๔)

การแสดงภาพในนรกนี้ แสดงให้เห็นถึงความน่ากลัวของสภาพเมืองในนรก ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับลงโทษผู้กระทำความชั่วด้วยการถูกทรมานให้ได้รับความทุกข์ด้วยวิธีการต่างๆ ตามผลกรรมที่ได้ทำไว้ เมื่อผู้ดูได้เห็นภาพนี้แล้ว จะได้ไม่คิดทำความชั่ว ภาพนรกจึงไม่เพียงแสดงให้เห็นโครงสร้างส่วนหนึ่งของจักรวาลในไตรภูมิเท่านั้น แต่ยังมุ่งสอนศีลธรรมไปด้วยในตัว

แผนผังที่ ๓ แสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุทัศน์าราม

๔. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ^{๑๓}

๔.๑ ประวัติ

วัดทองธรรมชาติเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร เดิมเป็นวัดราษฎร์ชื่อ “วัดทองบน” เป็นวัดโบราณ ได้รับการปฏิสังขรณ์ใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๒ แต่ไม่แล้วเสร็จ มาในสมัยรัชกาลที่ ๓ จึงโปรดให้สร้างจนเสร็จ แล้วสถาปนาเป็นพระอารามหลวง ปัจจุบันตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรี เลขที่ ๒๔๔๙ ถนนสมเด็จพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

๔.๒ พระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ

พระอุโบสถ (ภาพที่ ๖๕) เป็นแบบสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย มีประตูทางเข้าออกหน้าหลัง ด้านละ ๒ ประตู หน้าต่างมีทั้งหมด ๑๐ ช่อง ภายในอาคารเป็นห้องโถงประดิษฐานพระพุทธรูปพระประธานปางมารวิชัย ผนังทั้งสี่ด้านมีภาพจิตรกรรมฝาผนังภาพพุทธประวัติ ภาพไตรภูมิ ภาพमारผจญ และภาพเทพชุมนุม แบบแผนการเขียนภาพมีลักษณะเหมือนกับจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓

๔.๓ การจัดวางตำแหน่ง รูปแบบ และเนื้อหาของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ

เนื้อหา รูปแบบ และการวางภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ เป็นแบบแผนเดียวกันกับภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม จะต่างกันอยู่เพียงการจัดองค์ประกอบในรายละเอียดของภาพเท่านั้น โดยยังคงองค์ประกอบหลักของภาพไว้ ซึ่งเป็นตัวสื่อที่ทำให้รู้ว่าภาพนั้นเป็นเรื่องอะไร และเป็นเหตุการณ์ตอนใด

สำหรับการจัดวางตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดทองธรรมชาติ มีลักษณะร่วมทางแบบแผนศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยแบ่งภาพหลักๆ ออกเป็น ๒ ส่วนตามความสำคัญและเนื้อหาของภาพโดยสัมพันธ์กับโครงสร้างของอาคาร คือ (แผนผังที่ ๔)

ส่วนแรก ผนังเหนือช่องประตูและหน้าต่าง ได้แก่

ผนังเหนือช่องประตูด้านหน้าพระประธาน เป็นตำแหน่งของภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ องค์ประกอบหลักของภาพประกอบด้วย ภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งบนรัตนบัลลังก์ ภาพพระแม่ธรณีบีบมวยผม ภาพพระยามารพร้อมหมู่มาร และภาพเทพเทวาหนึ่มาร (ภาพที่ ๖๖)

ผนังเหนือช่องประตูด้านหลังพระประธาน เป็นตำแหน่งของภาพไตรภูมิ ภายในภาพแสดงถึงโครงสร้างทางจักรวาลที่เป็นสถานที่ตั้งอยู่ของภพภูมิต่างๆ อันเป็นที่อาศัยอยู่ของสิ่งมีชีวิตที่มีภาวะแตกต่างกัน ซึ่ง

^{๑๓}ข้อมูลจาก กรมศิลปากร, *วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์*, หน้า ๒๒๕. แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, *วัดทองธรรมชาติ* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๒๕). และวรรณภา ณ สงขลา, *การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดทองธรรมชาติราชปรัสังขรณ์วรวิหาร* (กรุงเทพฯ: ธนาคารนครธน, ๒๕๓๑).

ภาพภูมิต่างๆ เหล่านี้ก็คือวัฏจักรของชีวิตที่ชีวิตทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ ตามความเชื่อในทางคติ พุทธศาสนา สำหรับองค์ประกอบหลักของภาพไตรภูมิในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ มีลักษณะเช่นเดียวกับภาพ ไตรภูมิในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม และวัดดุสิตาราม ซึ่งจะประกอบด้วยภาพวิมานเทพของสวรรค์ชั้นต่างๆ ใน เทวโลก เขาพระสุเมรุ เขาสัตตบริภัณฑ์ นทีสีทันดร พระอาทิตย์ พระจันทร์ ปาหิมพานต์ ทวีปทั้งสี่ และ นรภูมิขุมต่างๆ (ภาพที่ ๖๗)

ผนังเหนือช่องหน้าต่างทั้งสองด้าน เป็นตำแหน่งของภาพเทพชุมนุมซ้อนกัน ๓ ชั้น เหนือชั้นที่ ๓ ขึ้นไป เขียนเป็นภาพนักสิทธิ์ วิทยารักษ์เป็นเทพชั้นต่ำจัดอยู่ในจำพวกรุกขเทวดาหรือเทพประจำธรรมชาติ ถูอดอกไม้ และดอกบัวเหมาในอากาศ โดยภาพทั้งหมดนี้วาดหันหน้าเข้าหาพระประธานในพระอุโบสถ

ส่วนที่สอง ผนังระหว่างช่องหน้าต่างและประตู ได้แก่

ผนังบริเวณพื้นที่ระหว่างช่องหน้าต่างทางด้านซ้าย ด้านขวา และผนังระหว่างช่องประตูด้านหน้า เป็น ตำแหน่งของภาพพระพุทธรูปประวัติ ภายในภาพแบ่งเนื้อหาของภาพแบ่งออกเป็นตอนๆ เช่นเดียวกับภาพพุทธ ประวัติในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์และในพระอุโบสถวัดดุสิตาราม ซึ่งภาพพระพุทธรูปประวัติในพระอุโบสถ วัดทองธรรมชาติ ประกอบด้วยภาพตอนต่างๆ ดังนี้

ภาพเทพทูลเชิญพระโพธิสัตว์ดุสิตเทพให้มาเกิดยังโลกมนุษย์ และพระราชพิธีอภิเษกสมรสของ พระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายา (ภาพที่ ๖๘)

ภาพพระนางสิริมหามายาประสูติพระราชกุมาร ณ สวนลุมพินีวัน ขณะพระนางยืนเหนี่ยวกิ่งต้นสาละ และดาบสทำนายพระลักษณะของพระราชกุมารสิทธิ์ตะถะว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระกุมารจึงแสดง ปาฏิหาริย์เสด็จขึ้นไปยังบนคิรีระของดาบส (ภาพที่ ๖๙)

ภาพพระราชพิธีอภิเษกสมรสของเจ้าชายสิทธัตถะกับพระนางพิมพา เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จประพาส นอกวังกับนายฉันทะทรงพบกับเทวทูตทั้งสี่ เจ้าชายทรงทอดพระเนตรพระนางพิมพาและพระราชอุลขณะบรรทม เพื่อสละหนีออกบวช และการเสด็จออกมหาภิเนษกรรมมีพระยามารมาขัดขวางไม่ให้ออกบวช (ภาพที่ ๗๐)

ภาพเจ้าชายสิทธัตถะทรงตัดพระเมาลีปลงผมเพื่อบวช การบำเพ็ญเพียรของพระพุทธองค์มีพระ ปัญจวัคคีย์คอยปรนนิบัติรับใช้ ทรงบำเพ็ญทุกขกิริยาพระอินทร์ได้เสด็จมาติดพิณสามสายเป็นนิมิต นางสุชาดา ประกอบพิธีกวนข้าวทิพย์และถวายแด่พระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงลอยถาดทองอธิษฐาน (ภาพที่ ๗๑)

ภาพโสตถิยะพราหมณ์ถวายฟ่อนหญ้า ขณะทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตติดามารสามนางมายั่วชวนแต่ก็ พ่ายไปในร่างของหญิงชรา ภายหลังขณะมารทรงเสวยวิมุตติสุขเป็นเวลาเจ็ดสัปดาห์ ตปัสสะและภัสสกะได้มาถวาย ข้าวก้อนและผง และภาพเหล่าเทพบุตรเทพธิดามาทรงดนตรีและการฟ้อนรำถวายพระพุทธองค์เมื่อทรงชนะมารได้ (ภาพที่ ๗๒)

ภาพเหล่าพระพรหม และบรรดาทวยเทพทั้งหลายเสด็จมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลอาราธนาให้โปรด ทรงเผยแผ่พระธรรมแก่เหล่าสัตว์โลก (ภาพที่ ๗๓)

ภาพปฐมเทศนาโปรดแก่พระปัญจวัคคีย์ และแสดงธรรมโปรดเหล่าภิกษุตาบส

ภาพเสด็จโปรดพระนางพิมพากับพระราชกุมาร และแสดงปาฏิหาริย์โปรดพระญาติวงศ์ (ภาพที่ ๗๔)

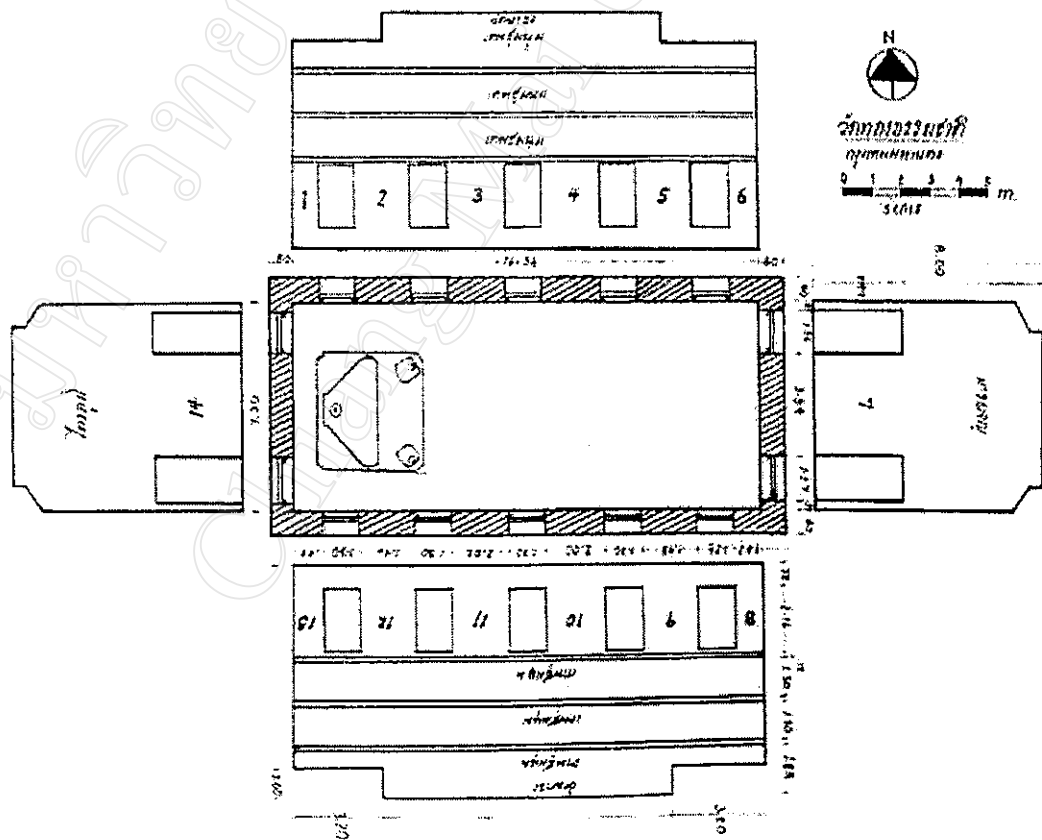
ภาพทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธมารดา และเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ด้วยบันไดแก้วที่ พระอินทร์เนรมิตขึ้นสู่โลกมนุษย์บริเวณใกล้ประตูเมืองสังกัสสนคร (ภาพที่ ๗๕)

ภาพสุภัททะปริพาชกขอเข้าเฝ้าพระพุทธองค์แล้วขอประทานอุปสมบทเป็นปัจฉิมสาวก พระพุทธองค์ ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพาน และถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ในภาพมีงานมหรสพสมโภชประกอบการละเล่น ต่างๆ เช่นการเชิดหุ่น (ภาพที่ ๗๖)

ภาพงานมหรสพสมโภชพระบรมเจดีย์ธาตุ (ภาพที่ ๗๗)

ภาพโศกพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้แก่กษัตริย์เจ็ดนคร (ภาพที่ ๗๘) ซึ่งภาพตอนนี้มัก ปรากฏอยู่บนผนังระหว่างช่องประตูด้านหน้าพระประธาน

สำหรับภาพบนผนังระหว่างช่องประตูด้านหลังพระประธานนั้น เป็นภาพบ้านเรือนไทยสามหลังติดกัน ล้อมรอบด้วยกำแพงและบ้าน แบบตึก ซึ่งน่าจะเป็นวังหรือที่ประทับของเจ้านายชั้นสูงในเชื้อพระวงศ์ที่ได้โปรดให้ เขียนภาพนี้ขึ้น ส่วนบริเวณรอบนอกเป็นภาพบ้านไม้เรือนห้องแถว อันเป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้าขายของผู้คนที่ มีทั้งคนไทยและคนจีนที่ยังไผ่ผมเปื้อนอยู่ ภาพนี้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพบ้านเรือนและชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย คนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานครไว้อย่างเด่นชัด (ภาพที่ ๗๙)

แผนผังที่ ๕ แสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ

๕. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม^{๑๔}

๕.๑ ประวัติ

วัดสุวรรณารามเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร เดิมชื่อ “วัดทอง” มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา สมัยรัชกาลที่ ๑ โปรดให้สถาปนาขึ้นใหม่ แล้วพระราชทานนามใหม่ให้ว่า “วัดสุวรรณาราม” ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดให้ปฏิสังขรณ์ แล้วให้ช่างหลวงเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไว้ในพระอุโบสถ ปัจจุบันตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งทิศตะวันตก เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

๓.๒ พระอุโบสถวัดสุวรรณาราม

พระอุโบสถ (ภาพที่ ๘๐) เป็นสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ ๑ ผสมลักษณะศิลปะอยุธยาตอนปลาย มีประตูหน้า ๓ ประตู ประตูหลัง ๒ ประตู หน้าต่างมีทั้งหมด ๑๔ ช่อง ภายในพระอุโบสถเป็นห้องโถงประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัยศิลปะสมัยสุโขทัย บนผนังทั้งสี่ด้านของอาคารมีภาพจิตรกรรมฝาผนังแสดงเรื่องทางพุทธศาสนาประกอบด้วย ภาพพุทธประวัติ ภาพทศชาติชาดก ภาพมหาชาติชาดก ภาพไตรภูมิ ภาพमारผจญ และภาพเทพชุมนุม เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓

๓.๓ การจัดวางตำแหน่ง รูปแบบและเนื้อหาของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม มีภาพจิตรกรรมเรื่องพุทธประวัติโดยเขียนเพียงเฉพาะบางตอนเท่านั้น ทำให้ความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนังอยู่ที่ภาพเรื่องทศชาติชาดก และมหาชาติชาดก หรือมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเขียนไว้ครบทุกชาติและทุกกัณฑ์ โดยฉากพื้นหลังของภาพส่วนใหญ่จะเป็นภาพของธรรมชาติซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของภาพชาดก นอกจากนี้ก็มีภาพไตรภูมิ ภาพमारผจญ และภาพเทพชุมนุม ซึ่งยังคงรักษาแบบแผนเดิมของการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่

การจัดวางตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนตามลักษณะโครงสร้างของอาคาร คือ (แผนผังที่ ๕)

ส่วนแรก ผนังเหนือช่องประตูและหน้าต่างทั้งสี่ด้าน ได้แก่

ผนังด้านหน้าพระประธาน เป็นตำแหน่งของภาพमारผจญขนาดใหญ่เต็มผนัง ลักษณะภาพเป็นแบบแผนเช่นเดียวกับภาพमारผจญในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม วัดดุสิตารามและวัดทองธรรมชาติ(ภาพที่ ๘๑)

ผนังด้านหลังพระประธาน เป็นตำแหน่งของภาพไตรภูมิ องค์ประกอบภาพประกอบด้วย ภาพพุทธประวัติตอนแสดงธรรมโปรดพระพุทธมารดา แล้วเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สู่โลกมนุษย์บริเวณใกล้ประตูเมืองลังกาสันคร ซึ่งมีกษัตริย์และชาวเมืองมาถวายเข้าเฝ้ารับเสด็จ และภาพพุทธประวัติตอนแสดงยมกปาฏิหาริย์ ณ ต้นมะม่วงคันหาพิกุล ปรากฏพระวรกายในพระอิริยาบถต่างๆ เป็นคู่เพื่อปราบพวกเดียรถีย์ (ภาพที่ ๘๒)

^{๑๔} ข้อมูลจาก เรียบเรียงข้อมูลจาก กรมศิลปากร, *วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์*, หน้า ๑๓๖-๑๓๗. และประยูร อุสุชาวะ และแสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, *วัดสุวรรณาราม, ชุดจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๐).

ภาพเหตุการณ์ทั้งสามตอนนี้ แสดงถึงความสามารถของพระพุทธเจ้าที่ทรงมีอยู่เหนือจักรวาลหรือไตรภูมิ ซึ่งทำให้พระองค์ทรงทำสิ่งที่ปรารถนาได้โดยไม่ตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของจักรวาลหรือความเป็นไปของชีวิต ภาพแสดงเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ไม่ว่าจะเป็นทรงเสด็จโปรดพระพุทธรูปมารดาแล้วเสด็จลงจากสวรรค์มาสู่โลกมนุษย์ หรือแสดงยมกปาฏิหาริย์จึงเป็นการสื่อถึงความเป็นพระสัมพันธัญญะของพระพุทธเจ้า โดยทั้งนี้มีภาพเขาพระสุเมรุ เขาสุทธบริภักดิ์เจ็ดลูก และวิมานของเหล่าเทพในเทวโลกเป็นฉากประกอบอยู่ด้านหลัง (ภาพที่ ๘๓)

ผนังด้านข้างพระประธานทั้งสองข้าง เป็นตำแหน่งของภาพเทพชุมนุมประทับนั่งเรียงซ้อนกัน ๔ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นภาพนักษัตร ๑๒ ภาพ ทั้งหมดต่างพนมมือหันหน้าเข้าหาพระประธานในพระอุโบสถแสดงกริยาถวายความเคารพสักการะ

ส่วนที่สอง ผนังระหว่างช่องหน้าต่างและประตูทั้งสี่ด้าน ประกอบด้วย

ผนังทางด้านซ้ายของพระประธาน ตั้งแต่ภาพบนผนังที่ ๑ ถึงภาพบนผนังที่ ๑๐ เป็นตำแหน่งของภาพเรื่องในทศชาติชาดก เป็นภาพแสดงถึงการบำเพ็ญเพียรบารมีในสิบพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนจะเสด็จมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะแล้วตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญเพียรมาในแต่ละชาตินั้น ถือเป็นคุณธรรมความดีอันเป็นคติที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะพึงประพฤติปฏิบัติเพื่อสร้างสมพระโพธิญาณ และยังเป็นแบบอย่างของสิ่งที่มนุษย์ควรประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งหากพิจารณาความหมายทางปรัชญาแล้ว ภาพทศชาติชาดกได้ตอบปัญหาสำคัญทางจริยศาสตร์อยู่ว่า อุดมคติสูงสุดในชีวิตที่มนุษย์ควรมุ่งไปสู่คืออะไร และอะไรคือสิ่งที่มาเป็นมาตรฐานทางจริยธรรมที่มนุษย์ควรยึดถือปฏิบัติเพื่อบรรลุอุดมคตินั้น นอกจากนี้ ภาพทศชาติชาดกยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่า ชีวิตนั้นย่อมมีการสืบทอดกันอย่างไม่สิ้นสุด จากสภาพชีวิตหนึ่งเมื่อถึงที่สุดก็ดับสูญไปสู่สภาพอีกชีวิตหนึ่ง ซึ่งอาจจะยังคงสภาพชีวิตในรูปแบบเดิมคือเป็นมนุษย์ หรือเปลี่ยนสภาพชีวิตใหม่ที่ต่างไปจากรูปแบบเดิมคือเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือเป็นเทพก็ได้ ทั้งนี้ย่อมเป็นไปตามผลของสิ่งที่ได้กระทำไว้ในสภาพชีวิตที่มีมาก่อนหน้า อันจะหมุนเวียนไปเช่นนั้น ภาพทศชาติจึงสื่อถึงวัฏจักรของชีวิต และทั้งยังสื่อด้วยว่าชีวิตไม่ได้มีแต่เพียงร่างกายเท่านั้น แต่ยังมีสิ่งหนึ่งที่แยกออกจากกายได้ เมื่อร่างกายสิ้นสูญแล้วชีวิตจะสิ้นสุดเพียงนั้น แต่ชีวิตยังมีสิ่งที่เรียกว่าจิตสืบเนื่องต่อกันไปสู่สภาพชีวิตใหม่ตามภาวะของจิตในจิตขณะนั้น

สำหรับบารมีในแต่ละชาติของภาพทศชาติชาดก ประกอบด้วย

เนกขัมมบารมีเสวยพระชาติเป็นพระเตมีย์ สารของภาพคือการเห็นโทษภัยของโลกย์ จึงปรารถนาที่จะหลุดพ้นไปจากรูปแบบชีวิตทางโลกย์ แม้ต้องทุกข์ทรมานก็ยอมเพื่อให้ได้ออกบวช (ภาพที่ ๘๔)

วิริยบารมีเสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก สารของภาพคือการไม่ยอมพ่ายแพ้ต่ออุปสรรค แม้จะยากลำบากถึงแก่ชีวิต ก็ไม่ละความเพียรพยายามเพื่อจะผ่านพ้นอุปสรรคนั้นไปได้ (ภาพที่ ๘๕)

เมตตาบารมีเสวยพระชาติเป็นพระสุวรรณสาม สารของภาพคือการมีเมตตาต่อผู้ที่ไม่รู้จักแม้จะทำร้ายตนจนถึงแก่ความตาย ก็ยังมีเมตตาให้อภัยต่อผู้นั้นได้ (ภาพที่ ๘๖)

อธิษฐานบารมีเสวยพระชาติเป็นพระเนมิราช สารของภาพได้เสนอภาพเปรียบเทียบระหว่างเมืองสวรรค์กับเมืองนรก ซึ่งทำให้ชีวิตหลงอยู่ในความสุขและความทุกข์ทรมานวนเวียนอยู่ในสองภพภูมินี้ (ภาพที่ ๘๗)

ปัญญาบารมีเสวยพระชาติเป็นพระมโหสถ สารของภาพแม้จะแสดงภาพการสงครามระหว่างกษัตริย์สองเมืองที่ขัดแย้งกัน แต่ด้วยการใช้สติปัญญาก็สามารถรักษาชีวิตผู้คนช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นภัยได้ โดยไม่ต้องใช้กำลังอาวุธ (ภาพที่ ๘๘)

ศีลบารมีเสวยพระชาติเป็นพญานาคภริษัท สารของภาพคือการรักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์ โดยไม่คิดทำร้ายผู้อื่นแม้ผู้นั้นจะคิดทำร้ายตนก็ตาม ก็ไม่ยอมละเมิดศีลคิดทำร้ายตอบแม้สามารถทำได้ก็ตาม แต่กลับยอมให้อภัยแก่ผู้นั้น (ภาพที่ ๘๙)

ขันติบารมีเสวยพระชาติเป็นพระจันทร์กุมาร สารของภาพคือการมีความอดทนอดกลั้น ไม่โกรธแค้นตอบหรือไม่คิดทำร้ายคืน แม้ผู้นั้นจะคิดทำร้ายตนให้ถึงแก่ชีวิตก็ตาม (ภาพที่ ๙๐)

อุเบกขาบารมีเสวยพระชาติเป็นพระพรหมนารถ แสดงภาพของพระพรหมนารถเสด็จเหาะมาจากพรหมโลกลงมาพบพระนางจุฬาราชิดาของพระเจ้าอังคิราช เพื่อมาสั่งสอนตักเตือนให้พระเจ้าอังคิราชละเว้นอกติให้ทรงเห็นผลของบาปบุญคุณโทษ (ภาพที่ ๙๐)

สัจจบารมีเสวยพระชาติเป็นพระวิธูรบัณฑิต สารของภาพคือการรักษาคำมั่นสัญญาที่ตนได้ให้ไว้แก่ผู้อื่น แม้รู้ยั่วว่าผู้นั้นคิดทำร้ายชีวิตตน ก็ไม่คิดผิดคำสัตย์ แต่ยอมรักษาสัจจะยิ่งชีวิต (ภาพที่ ๙๑)

ทานบารมีเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร สารของภาพคือการยอมสละทุกอย่างให้เป็นทานแก่ทุกคน แม้แต่ชีวิตตนก็ยอมสละให้เป็นทานได้ เพราะสิ่งเหล่านี้จะเป็นทางขัดขวางจุดหมายของตนที่กำลังมุ่งไปสู่หากไม่ละไปเสีย

ผนังทางด้านหลังและขวาของพระประธาน ตั้งแต่ภาพบนผนังที่ ๑๑ ถึงภาพบนผนังที่ ๒๒ เป็นตำแหน่งของภาพเรื่องมหาชาติชาดกหรือมหาเวสสันดรชาดก อันเป็นพระชาติสุดท้ายในการบำเพ็ญเพียรบารมีของพระโพธิสัตว์ โดยเฉพาะทานบารมี ซึ่งได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เนื้อเรื่องของภาพที่เขียนแบ่งออกเป็น ๑๓ กัณฑ์ เรียงต่อเนื่องกันไปตามลำดับของเนื้อหาตั้งแต่กัณฑ์ทศพรจนจบเรื่องที่กัณฑ์มหานคร

ภาพพระเวสสันดรชาดกประกอบด้วยภาพตอนต่างๆ ดังนี้

ภาพกัณฑ์ทศพร ภาพพระนางผุสดีขอพรจากพระอินทร์สืบประการเมื่อต้องจุติยังสววรรค์มาเกิดยังโลกมนุษย์ (ภาพที่ ๙๒) กัณฑ์หิมพานต์ ภาพช้างเผือกปัจจัยนาเคนทร์เหาะมาสู่เมืองสีพีภายหลังพระเวสสันดรประสูติไม่นาน (ภาพที่ ๙๓) และทานกัณฑ์ ภาพพระเวสสันดรกำลังอภัยลาพระราชบิดาและพระราชมารดาเมื่อถูกประชาชนขับไล่ออกจากเมือง เพราะทรงบริจาคทานช้างปัจจัยนาเคนทร์แก่พรหมณ์เมืองกลิงคราชที่มาทูลขอไป (ภาพที่ ๙๔) ภาพทั้งสามกัณฑ์นี้รวมกันอยู่ในภาพบนผนังที่ ๑๑ และ ๑๒ บริเวณพื้นที่ด้านหลังพระประธาน

กัณฑ์วนประเวศน์ แยกออกเป็น ๒ ภาพคือภาพบนผนังที่ ๑๓ และ ๑๔ ภาพบนผนังที่ ๑๓ เป็นภาพพระเวสสันดรเดินทางสู่เขาวงกต ส่วนภาพบนผนังที่ ๑๔ เป็นบรรณศาลาที่ประทับของพระเวสสันดรในเขาวงกตที่พระอินทร์ทรงเนรมิตขึ้น (ภาพที่ ๙๕)

กัณฑ์ชูชก ภาพหมู่บ้านพรหมณ์ที่ชูชกอาศัยอยู่ ชูชกได้นำอมิตตดาเป็นเมีย นางอมิตตดาถูกเพื่อนบ้านรุมทำร้าย ภายในภาพแสดงที่อยู่อาศัยบ้านเรือนและวิถีชีวิตของคนไทยที่ผูกพันกับแม่น้ำลำคลอง (ภาพที่ ๙๖)

กัณฑ์จุลพน และกัณฑ์มหาพน ภาพตอนชูชกเดินทางไปหาพระเวสสันดรพบพรานเจตบุตรจึงหลอกให้นำทางไปยังอาศรมของอัจจุตฤษี แล้วชูชกก็หลอกอัจจุตฤษีให้ชี้ทางไปยังเขาวงกตอันเป็นที่พักของพระเวสสันดร (ภาพที่ ๙๗)

กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี และกัณฑ์ลักกบรรพ์ ภาพชูชกมาถึงบรรณศาลาจึงเข้าไปขอกุมารทั้งสองแก่พระเวสสันดรแล้วพาออกไป ขณะนั้นพระอินทร์ได้จำแลงกายเป็นราชสีห์มาขวางทางพระนางมัทรีไม่ให้กลับไปยังที่พำนัก และพระอินทร์ได้แปลงร่างเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรีแล้วถวายคืนพระนางมัทรีแก่พระเวสสันดรพร้อมประทานพรให้แปดประการ (ภาพที่ ๙๘)

กัณฑ์มหาราช แยกเป็นสองภาพคือ ภาพบนผนังที่ ๑๘ และ ๑๙ ภาพบนผนังที่ ๑๘ เป็นภาพชูชกพาสองกุมารเดินทางจนมาถึงกรุงสีพี พระเจ้าสุทนต์จึงขอให้ตัวสองกุมารโดยพระราชทานให้ชูชกได้ครองเมืองมีข้าทาสบริวารคอยปรนนิบัติรับใช้ และพระเจ้าสุทนต์ พร้อมพระนางผุสดีและสองกุมารเตรียมตัวเดินทางประทับบนหลังช้างเพื่อไปรับพระเวสสันดร (ภาพที่ ๙๙) และภาพบนผนังที่ ๑๙ เป็นภาพขบวนเสด็จของพระเจ้าสุทนต์เพื่อไปรับพระเวสสันดรกับพระนางมัทรีที่บ้านเมือง (ภาพที่ ๑๐๐)

กัณฑ์ฉกษัตริย์ ภาพหกกษัตริย์ได้อยู่พบพร้อมหน้ากัน (ภาพที่ ๑๐๑)

กัณฑ์นคร ภาพอยู่บนผนังที่ ๒๑ และ ๒๒ เป็นภาพขบวนเสด็จกลับสู่กรุงสีพี

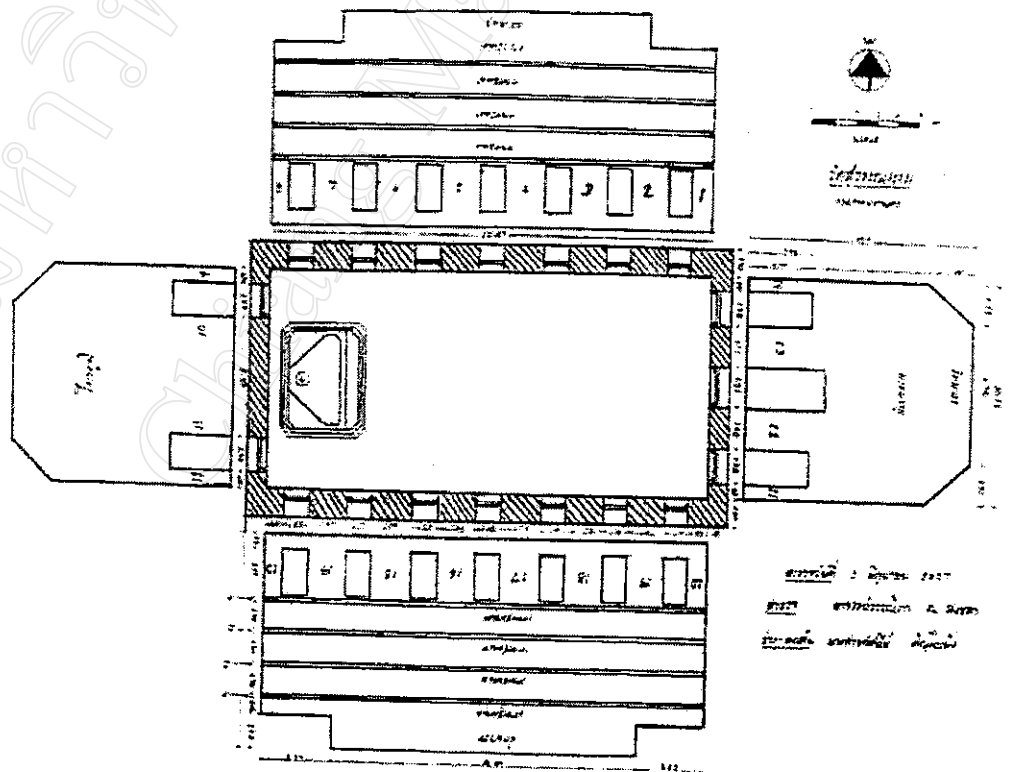
ผนังทางด้านหน้าของพระประธาน เป็นตำแหน่งของภาพพระพุทธรูปประวัติ ซึ่งมีอยู่เพียง ๒ ภาพเท่านั้น คือ ภาพบนผนังที่ ๒๓ กับภาพบนผนังที่ ๒๔

ภาพบนผนังที่ ๒๓ เป็นภาพพุทธรูปประวัติตอนพระนางสิริมหามายาเสด็จสู่กรุงเทวทหะระหว่างทางได้ประสูติพระราชกุมาร ณ สวนลุมพินีวัน และอีกตอนเป็นเจ้าชายสิทธัตถะทรงตัดพระเมาลีเพื่อปลงผม ออกบวช (ภาพที่ ๑๐๒)

ส่วนภาพบนผนังที่ ๒๔ มีภาพพุทธรูปประวัติอยู่สามตอนคือ เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกนอกวังมีนายฉันทะเป็นสารถีแล้วทรงพบเทวทูตทั้งสี่ เจ้าชายสิทธัตถะทรงสละสมบัติทางโลกย์เพื่อออกบวชเป็นภาพเจ้าชายทรงทอดพระเนตรพระนางพิมพาและพระราหุลขณะบรรทมอยู่ในวัง พร้อมเหล่านางสนมซึ่งนอนหลับกันอยู่เป็นกลุ่ม และภาพตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม เป็นภาพเจ้าชายสิทธัตถะทรงม้ากัณฐกะตามเสด็จด้วยพระอินทร์ พระพรหม ท้าวจตุโลกบาล และเหล่าเทพยดา ข้างหน้ามีพระยามารมาขัดขวางไม่ให้เสด็จออกบวช (ภาพที่ ๑๐๓)

อนึ่ง ควรกล่าวไว้ด้วยว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามมีลักษณะเช่นเดียวกับภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม วัดดุสิตาราม และวัดทองธรรมชาติ ที่แสดงให้เห็นถึงการแบ่งความสำคัญของภาพออกเป็นส่วนเป็นตอน โดยที่แต่ละส่วนของภาพมีเนื้อหาสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน คือ ภาพจิตรกรรมเหนือช่องหน้าต่างซึ่งเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ มักเขียนเป็นภาพของเหล่าเทพในเทวโลกที่มีระดับชั้นแตกต่างกัน โดยชั้นบนสุดมักเป็นภาพของพระพรหมเรียงลำดับลงมาเป็นเทพในชั้นเทวภูมิ เทอภาพเทพชุมนุมออกไปบนสุดของผนังแสดงเป็นภาพของเหล่าฤๅษี นักสิทธิ์ วิทยากรคณาพด้วยเส้นลันทา ภาพทั้งหมดนี้ตั้งอยู่ในท่าพนมมือหันหน้าไปในทิศทางพระประธานพระอุโบสถ แสดงถึงการมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า โดยเรียงลำดับต่ำสูงตามฐานะภาวะของบุคคล ภาพจิตรกรรมบริเวณเหนือช่องประตูด้านหน้าและด้านหลังพระประธาน มักเขียนภาพสำคัญอยู่

สองเรื่อง คือ ภาพมารผจญเขียนไว้บนผนังด้านหน้าพระประธาน และภาพไตรภูมิเขียนไว้บนผนังด้านหลังพระประธาน ภาพมารผจญเป็นภาพที่แสดงถึงเหตุการณ์พุทธประวัติตอนการบำเพ็ญเพียรเพื่อเอาชนะกิเลสตัณหาทั้งหลายเป็นครั้งสุดท้ายก่อนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า โดยแสดงเป็นภาพของพญามารพร้อมด้วยเหล่าบริวารมาผจญพระพุทธองค์ซึ่งประทับนั่งบนรัตนบัลลังก์ แต่ก็พ่ายไปด้วยพระบารมีของพระองค์ที่ได้ทรงบำเพ็ญมา ที่แทนด้วยภาพของพระแม่ธรณีบีบมวยผมเป็นกระแสน้ำไหลท่วมหมู่มาร น้ำที่ไหลออกมาจากมวยผมพระแม่ธรณีจึงล่อถึงพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญมาและมารก็คือกิเลสตัณหาอุปสรรคต่างๆ ที่มารบกวนพระพุทธองค์ก่อนจะทรงตรัสรู้นั่นเอง สำหรับภาพไตรภูมิ เป็นภาพที่เขียนขึ้นเพื่อแสดงถึงโครงสร้างของจักรวาลตามคติพุทธ ซึ่งถือว่าภายในจักรวาลหนึ่งประกอบด้วยภูมิต่างๆ ๓๑ ภูมิ อันเป็นที่เกิดและอาศัยอยู่ของสิ่งมีชีวิตประเภทต่างๆ ที่มีรูปแบบแตกต่างกัน โดยภาพไตรภูมิได้สื่อให้เห็นถึงการอยู่เหนือภพภูมิต่างๆ ในจักรวาลของพระพุทธเจ้า ซึ่งแทนด้วยภาพพระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพระพุทธมารดาเหนือยอดเขาพระสุเมรุและพระพุทธรูปประธานซึ่งหันหลังให้ภาพไตรภูมิ ส่วนภาพจิตรกรรมระหว่างช่องหน้าต่างและประตู มักแสดงเป็นภาพเล่าเรื่องในทศชาติชาดก และพุทธประวัติ ซึ่งเป็นเนื้อหาที่นิยมนำเขียนกันในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ถือเป็นภาพอันแสดงถึงที่อาศัยอยู่ของเหล่ามนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่คงเวียนว่ายอยู่ ตามคติพุทธถือเป็นภาพที่อยู่ในระดับกลางระหว่างเทวโลกกับอบายภูมิที่เหมาะสมแก่การสร้างสมบารมีหรือคุณความดีของพระโพธิสัตว์ และเป็นแดนที่จะตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การจัดวางลำดับความสำคัญของภาพดังกล่าวนี้ เป็นแบบแผนที่ปฏิบัติกันอยู่เป็นส่วนใหญ่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

แผนผังที่ ๕ แสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม

๖. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ และพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ฯ

๖.๑ ประวัติ

วัดสุทัศน์เทพวราราม (ภาพที่ ๑๐๔) เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรณมหวิหาร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๕๐ แล้วเสร็จปี พ.ศ. ๒๓๕๐ ในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ ๑๔๖ ถนนตีทอง แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

การวางผังวัดสร้างตามพระราชดำริของรัชกาลที่ ๒ แบ่งบริเวณออกเป็น ๒ เขต คือ เขตพุทธาวาส ประกอบด้วย พระอุโบสถ พระวิหาร พระระเบียง วิหารทิศ ศาลาราย และสถิตมหาสถาน เขตสังฆาวาสประกอบด้วย กุฏิเสนาสนะ ศาลาการเปรียญ และหอระฆัง^{๑๕}

๖.๒ พระวิหารและพระอุโบสถวัดสุทัศน์ฯ^{๑๖}

พระวิหารวัดสุทัศน์ฯ ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณยกพื้น ๒ ชั้น อาคารเป็นทรงสูงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีประตูด้านหน้าและหลังด้านละ ๓ ประตู มีหน้าต่างทั้งหมด ๑๐ ช่อง เฉพาะบานหน้าต่างด้านในมีภาพเทพทวารบาลบานละองค์ รวมทั้งหมด ๒๐ องค์ ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปประธานอัญเชิญมาจากเมืองเกาสู้โขทัย พระนามว่า “พระศรีศากยมุนี” ด้านข้างพระประธานมีเสาสี่เหลี่ยมเรียงเป็นแถวๆ ละ ๔ ต้น รวม ๘ ต้น บนเสาทุกต้นมีภาพจิตรกรรมแสดงเรื่องไตรภูมิและชาดก ส่วนบนผนังทั้งสี่ด้านรอบอาคารมีภาพจิตรกรรมแสดงเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า เขียนขึ้นในปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ (ภาพที่ ๑๐๕)

พระอุโบสถวัดสุทัศน์ฯ เริ่มสร้างปี พ.ศ. ๒๓๗๗ เสร็จในปี พ.ศ. ๒๓๘๖ อาคารทรงสูงขนาดยาวตั้งเป็นแนวขวางอยู่ด้านหลังพระวิหารทางทิศใต้ รอบอาคารมีเสาสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่รองรับหลังคาถึง ๖๘ ต้น มีประตูทางเข้าออก ๔ ประตู หน้าต่างมีทั้งหมด ๒๖ ช่อง บนบานประตูและหน้าต่างด้านในแต่ละบานมีภาพเทพทวารบาลเนื่องในศาสนาฮินดูบานละองค์รวมทั้งหมดแต่ละบานมีภาพเทพอยู่ถึง ๖๐ องค์^{๑๗} ที่ซอกประตูด้านข้าง

^{๑๕} กรมศิลปากร, *วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์*, หน้า ๕๗-๖๐.

^{๑๖} ข้อมูลจาก วรณิกา ณ สงขลา, *การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์เทพวราราม* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๑). *วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรณมหวิหาร กรณีตัวอย่างความช่วยเหลือทางวัฒนธรรมจากเยอรมนี: หนังสือรวมเอกสาร* (กรุงเทพฯ: สถานเอกอัครราชทูตสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน กรมศิลปากร และกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๘). งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, “ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสากภายในวิหารวัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร”, *วารสารเมืองโบราณ*, ๑๓, ๑ (มกราคม-มีนาคม, ๒๕๓๐): ๙๐-๙๒. และเสมอชัย พูลสุวรรณ, “ภูมิจักรวาลวิทยาของเขตพุทธาวาสวัดสุทัศน์เทพวราราม”, *วารสารเมืองโบราณ*, ๑๘, ๓-๔ (กรกฎาคม-ธันวาคม, ๒๕๓๕): ๘๖-๑๐๔.

^{๑๗} รายละเอียดเกี่ยวกับภาพเทพทวารบาลดูใน อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, “จิตรกรรมเทพผู้พิทักษ์พุทธสถานสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์กับคัมภีร์นารายณ์สิบปาง”, *วารสารเมืองโบราณ*, ๒๔, ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม, ๒๕๔๑): ๔๙-๕๑.

ทั้ง ๔ ประตุ มีภาพเขียนเรื่องราวเกียรติในกรอบรูปไข่ ๑๔ ภาพ ส่วนที่ซอกหน้าต่างด้านข้างทั้ง ๒๖ ช่อง แต่ละช่องเขียนภาพเรื่องในวรรณคดีไทยในกรอบรูปไข่ ๑๒ ภาพ^{๑๙}

ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระประธานปางมารวิชัยพระนามว่า “พระพุทธตรีโลกเชษฐ์” เบื้องหน้าขององค์พระประธานประดิษฐานพระอสีติมหาสาวกทั้งหมด ๘๐ องค์ (ภาพที่ ๑๐๖) บนผนังทั้งสี่ด้านเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระพุทธประวัติ และพระปัจเจกพุทธเจ้าเต็มผนังทุกด้าน เขียนขึ้นในปลายสมัยรัชกาลที่ ๓

๖.๓ การจัดวางตำแหน่ง รูปแบบ และเนื้อหาของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหารหลวง และพระอุโบสถวัดสุทัศน์ฯ

พระวิหารวัดสุทัศน์ฯ

การจัดวางตำแหน่งเนื้อหาภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารวัดสุทัศน์ฯ มีลักษณะต่างไปจากภาพจิตรกรรมฝาผนังในสมัยเดียวกันอยู่บ้าง แสดงให้เห็นถึงความนิยมต่อการนำเรื่องทางศาสนามาเขียนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังเริ่มมีทิศทางเปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว รวมทั้งการจัดวางตำแหน่งของภาพจิตรกรรมก็ไม่ได้ยึดถือแบบแผนเดิมที่ได้ปฏิบัติกันมา แต่ได้พยายามสร้างแบบแผนใหม่ขึ้น โดยเฉพาะตำแหน่งการเขียนภาพไตรภูมิ ซึ่งเดิมนิยมเขียนไว้บนผนังด้านหลังพระประธานนั้น ที่พระวิหารวัดสุทัศน์ฯ กลับเขียนไว้บนเสาทั้ง ๘ ต้นแทน จึงทำให้การจัดองค์ประกอบเรื่องราวของภาพไตรภูมิแตกต่างออกไปจากภาพไตรภูมิในที่แห่งอื่น ซึ่งถือเป็นลักษณะของภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเฉพาะในปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ เท่านั้น ไม่ปรากฏว่ามีแห่งใดเขียนเหมือนภาพจิตรกรรมในพระวิหารวัดสุทัศน์ฯ ทั้งนี้อาจเป็นด้วยไม่ได้รับความนิยมในสมัยต่อมา หรือไม่มีผู้สืบทอดแบบแผนในการเขียนภาพลักษณะนี้ก็เป็นได้

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ฯ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ตามตำแหน่งและเรื่องของภาพ คือ

ส่วนแรก ได้แก่ ผนังภายในอาคารทั้งสี่ด้าน เขียนภาพจิตรกรรมบนผนังตั้งแต่แนวขอบล่างของหน้าต่างและประตูขึ้นไปจดแนวขอบของเพดาน ภาพจะแบ่งออกเป็นกลุ่มต่อเนื่องกันเต็มผนังทุกด้าน เนื้อหาที่นำมาเขียนเป็นภาพเกี่ยวกับพระประวัติของพระอัสติพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์^{๒๐} โดยดำเนินเรื่องตามคัมภีร์ที่มีในพุทธวงศ์ สัมปิณฑิตมทานิทาน และวิสุทธิวาลีสินีอรรถกถา^{๒๑}

^{๑๙} สนใจศึกษาเพิ่มเติมใน นิยะดา เหล่าสุนทร, ภาพเกี่ยวกับวรรณคดีไทยที่บ้านแม่และของประตุและหน้าต่างพระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร (กรุงเทพฯ: มปท., ๒๕๒๖), หน้า ๙-๒๔.

^{๒๐} คติการเขียนภาพพระอัสติพุทธเจ้า ปรากฏหลักฐานภาพจิตรกรรมฝาผนังว่าน่าจะมีความตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นอย่างน้อย และสมัยอยุธยาตอนต้น เรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ตลอดจนภาพจิตรกรรมฝาผนังของล้านนา ซึ่งภาพจิตรกรรมที่ปรากฏนั้นนิยมเขียนเป็นภาพพระอัสติพุทธเจ้าประทับนั่งปางมารวิชัยหรือปางสมาธิบนรัตนบัลลังก์ โดยเรียงต่อกันเป็นแถวและซ้อนกันเป็นชั้นๆ มากกว่าจะสื่อเป็นเรื่องราวไว้โดยตรง เหมือนอย่างการเขียนภาพจิตรกรรมพระอัสติพุทธเจ้าในพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ฯ ที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งเขียนภาพแสดงเป็นเรื่องราวของพระอัสติพุทธเจ้าไว้อย่างชัดเจนครบ ๒๗ พระองค์.

^{๒๑} วรณิกา ณ สงขลา, การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์เทพวราราม, หน้า ๓๖.

เรื่องราวของพระอดีตพุทธเจ้านั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธประวัติในสมัยพระอดีตชาติ เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงตั้งความปรารถนาในพุทธภูมิที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วทรงได้รับพุทธพยากรณ์จากพระอดีตพุทธเจ้าว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า โดยภายหลังการสร้างสมบารมีย่างบริบูรณ์แล้ว

สำหรับการเขียนภาพพระอดีตพุทธเจ้าในพระวิหารวัดสุทัศน์ฯ แบ่งภาพออกเป็น ๒๗ กลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มของภาพจะมีภาพของลำน้ำเป็นแนวกั้นแบ่งเรื่องของภาพพระอดีตพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ออกจากกัน และที่เชิงผนังแต่ละด้านของภาพจะมีแผ่นศิลาจารึกบรรยายเรื่องราวของพระอดีตพุทธเจ้าทั้ง ๒๗ พระองค์กำกับไว้ทุกตอน รวมทั้งหมด ๒๗ แผ่น ซึ่งเรื่องราวภายในภาพจิตรกรรมและเนื้อหาของแผ่นศิลาจารึกทั้งหมดนั้น จะมีโครงเรื่องเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ โดยเนื้อหาจะมีนัยเช่นเดียวกับพระพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน จะแตกต่างกันอยู่บ้างในรายละเอียดของเรื่อง เช่น สถานที่ที่ตรัสรู้ พาหนะที่ใช้ทรงขณะเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ความยาวนานของระยะเวลาแห่งพระศาสนา ขนาดและความสูงใหญ่ของพระวรกายพระอดีตพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ และในภาพประวัติของพระอดีตพุทธเจ้าแต่ละพระองค์นั้น ยังกล่าวถึงพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันด้วยว่าได้เสวยพระชาติเป็นใคร และได้กระทำความเพียรใดไว้ในสมัยอดีตพุทธเจ้าจึงได้รับพยากรณ์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปในกาลข้างหน้า เช่น ภาพเรื่องพระพุทธที่ปึงกร มีเนื้อหาเมื่อครั้งพระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบสได้กระทำความเพียรโดยทอดกายยังโคลนตมเพื่อถวายเป็นทางให้พระพุทธที่ปึงกรและ พระสาวกเดินเสด็จลงบนกายของตน พระพุทธที่ปึงกรจึงได้ตรัสพยากรณ์แก่สุเมธดาบสว่าจะได้ตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าพระนามว่าพระพุทธโคดมในกาลข้างหน้า

อนึ่ง ในช่วงเวลาของพระอดีตพุทธเจ้า ๓ พระองค์แรก คือ พระพุทธตันหงกร พระพุทธเมธังกร และพระพุทธสรณังกร ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงศึกษาธรรมและบำเพ็ญเพียรอยู่นั้น ทรงเพียงตั้งความปรารถนาในพุทธภูมิเท่านั้น ยังไม่ได้รับพุทธพยากรณ์ว่าจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้แน่นอนหรือไม่ ทั้งนี้เพราะองค์ประกอบที่เรียกว่า “ธรรมสโมธาน”^{๒๑} ยังไม่บริบูรณ์ ในสมัยพระอดีตพุทธเจ้าลำดับต่อมาคือตั้งแต่พระพุทธที่ปึงกรเรื่อยมาจนถึงพระพุทธกัสสปซึ่งเป็นพระอดีตพุทธเจ้าองค์สุดท้าย รวม ๒๔ พระองค์ พระพุทธองค์ได้ทรงปลงพระวาจาปรารถนาในพุทธภูมิแล้วทรงทำตามความปรารถนานั้นด้วยการบำเพ็ญ “พุทธการกธรรม”^{๒๒} ถึงขั้นยอมอุทิศชีวิต พระอดีตพุทธเจ้าต่างให้คำพยากรณ์เหมือนกันว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าพระพุทธโคดมในกาลข้างหน้าอย่างแน่นอน^{๒๓}

ส่วนภาพเรื่องพระพุทธประวัติ หรือพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนั้น ในจารึกแผ่นสุดท้าย แผ่นที่ ๒๗ ได้ระบุไว้ว่า “...กาลนั้น พระพุทธโคดม คือ พระพุทธเจ้าแห่งเราสร้างพระบารมีครบ ๔ อสงไขยแสนกัป เป็นปัญญา

^{๒๑} ธรรมสโมธานมี ๘ ประการ คือ ๑. เป็นมนุษย์ ๒. มีเพศเป็นชาย ๓. มีเหตุปัจจัยเกื้อหนุนคือ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญาแก่กล้า ๔. ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ๕. ได้ออกบวช ๖. มีคุณสมบัติแห่งฉันท ๘ และอภิญญา ๖ ๗. ทำกุศลอันยิ่งใหญ่โดยยอมสละชีวิต ๘. มีความปรารถนาอย่างแรงกล้า

^{๒๒} พุทธการกธรรม หมายถึงธรรมที่ทำให้บุคคลผู้บำเพ็ญเป็นพระพุทธเจ้าได้แก่บารมี ๑๐ คือ ทาน ศีล เนาะขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา

^{๒๓} วรณิภา ณ สงขลา, การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์เทพวราราม, หน้า ๓๗.

อีก หย่างมาอุบัติในโลกย์ มีความพิศฐาน อยู่ในคัมภีร์ปถมสมโพธิ์ อันเขียนไว้ ณ ผนังพระอุโบสถ บนหน้าต่างขึ้น ไปจดปลายผนัง”^{๒๔}

ดังนั้น หากพิจารณาภาพพระอดีตพุทธเจ้าในพระวิหารวัดสุทัศน์ฯ แม้จะแสดงเรื่องต่างไปจากภาพจิตรกรรมในที่แห่งอื่นที่เขียนขึ้นในสมัยเดียวกันก็ตาม แต่ก็มีความสอดคล้องกันในด้านเนื้อหาและรูปแบบของภาพ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับภาพพระพุทธประวัติ และภาพชาดก (ทศชาติชาดกและมหาชาติชาดก) ที่มุ่งแสดงเหตุการณ์นับแต่พระอดีตชาติเรื่อยมาจนพระปัจจุบันชาติของพระพุทธเจ้านั่นเอง ทั้งเนื้อหาที่แสดงถึงความเพียรที่พระพุทธองค์ได้ทรงบำเพ็ญมาก่อนจะได้ตรัสรู้

สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอดีตพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ในพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ฯ แบ่งภาพออกเป็น ๒๗ กลุ่ม ประกอบด้วยภาพบนตำแหน่งต่างๆ ของผนัง ดังนี้ (แผนผังที่ ๖)

ภาพบนผนังด้านหน้าพระประธาน มีภาพพระอดีตพุทธเจ้า ๖ กลุ่ม ได้แก่

๑. ภาพเรื่องพระพุทธตถังกร พระพุทธเจ้าครั้งเสวยพระชาติเป็นพญาสุทนต์จักรพรรดิ
๒. ภาพเรื่องพระพุทธเมธังกร พระพุทธเจ้าครั้งเสวยพระชาติเป็นโสรมนศพรามณ
๓. ภาพพระประวัติของพระพุทธสรณังกร พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นยศวพราหมณ์
๔. ภาพประวัติของพระพุทธที่ปังก พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส
๕. ภาพประวัติของพระพุทธโกณฑัญญะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาวิชิตวภิรมจักรพรรดิ
๖. ภาพประวัติของพระพุทธมั่งคละ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสุริยพราหมณ์

ภาพบนผนังด้านขวาพระประธาน มีภาพพระอดีตพุทธเจ้า ๘ กลุ่ม ได้แก่

๗. ภาพประวัติพระพุทธสุมนะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาอตุลพะยานาค
๘. ภาพประวัติของพระพุทธเรวตะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นอติเทพพราหมณ์
๙. ภาพประวัติของพระพุทธโสภิตะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นอชิตะพราหมณ์
๑๐. ภาพประวัติของพระพุทธโณมหัสสี พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นยักษ์เสนาบดี
๑๑. ภาพประวัติของพระพุทธปทุม พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาไกรสรราชสีห์
๑๒. ภาพประวัติของพระพุทธนารทะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นนวลียดาบส
๑๓. ภาพประวัติของพระพุทธปทุมุตตระ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นขนิษฐาภพดี
๑๔. ภาพประวัติของพระพุทธสุเมธะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นอุตตระมาณพ

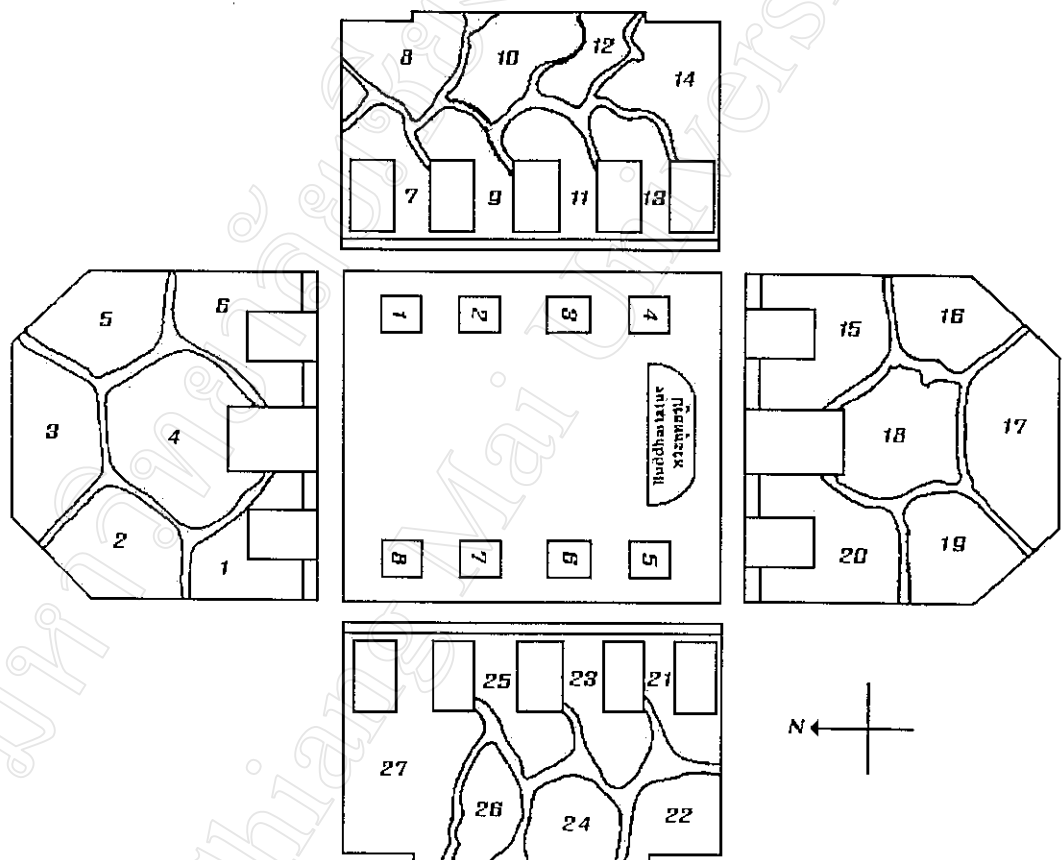
ภาพบนผนังด้านหลังพระประธาน มีภาพพระอดีตพุทธเจ้า ๖ กลุ่ม ได้แก่

๑๕. ภาพประวัติของพระพุทธสุชาตะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาจตุทปิภกรมจักรพรรดิ
๑๖. ภาพประวัติของพระพุทธปิยทัสสี พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นกัสสปะมาณพ
๑๗. ภาพประวัติของพระพุทธอัทธทัสสี พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสุลิมะดาบส
๑๘. ภาพประวัติของพระพุทธธัมมทัสสี พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระอินทร์
๑๙. ภาพประวัติของพระพุทธสิหัตตะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นมงคลพราหมณ์
๒๐. ภาพประวัติของพระพุทธติสสะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสุชาตะกษัตริย์

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

ภาพบนผนังด้านซ้ายพระประธาน มีภาพพระอดีตพุทธเจ้า ๗ กลุ่ม ได้แก่

๒๑. ภาพประวัติของพระพุทธปัสสะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพญาวิชิตาวิมาจักรพรรดิ
๒๒. ภาพประวัติของพระพุทธวิปัสสี พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นนตุละพญานาค
๒๓. ภาพประวัติของพระพุทธสิหี พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นอรินทมะราชา
๒๔. ภาพประวัติของพระพุทธเวสสุ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสุทิสสระราชา
๒๕. ภาพประวัติของพระพุทธกุกกสันธะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเขมราชา
๒๖. ภาพประวัติของพระพุทธโกนาคมนะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระปัพพตะราชา
๒๗. ภาพประวัติของพระพุทธกัสสปะ พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นโชติปาละมาณพ

แผนผังที่ ๖ แสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมพระอดีตพุทธเจ้าในพระวิหารวัดสุทัศน์

ส่วนที่สอง ได้แก่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังบนเสาทั้ง ๘ ต้นภายในพระวิหาร โดยเสาแต่ละต้นแบ่งออกเป็น ๔ ด้าน แต่ละด้านมีภาพจิตรกรรมแสดงเรื่องในไตรภูมิและชาดก ตามเนื้อหาที่มีในคัมภีร์ไตรภูมิและนิบาตชาดกปะปนกันอยู่บนเสาทั้ง ๘ ต้น รวมภาพจิตรกรรมทั้งหมดบนเสามี ๓๒ ภาพ ซึ่งทุกภาพบนเสาแต่ละด้านนั้น จะมีแผ่นจารึกประกอบภาพไว้ตรงโคนเสาทั้งหมด ๓๒ แผ่น โดยจารึกแต่ละแผ่นได้บรรยายภาพที่เขียนไว้บนเสาแต่ละด้านตั้งแต่กลางเสาถึงปลายเสา การบรรยายภาพในส่วนกลางเสา เป็นเรื่องเกี่ยวกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในเทวโลกกับอสูรพิภพ บำหมิพานต์ เปตภูมิ นรกภูมิ ชาดกและธรรมนิทาน ส่วนปลายเสาทุกต้นจะเป็นนิมานของ

เทพในกลุ่มเขาสัตตบริภัณฑ์^{๒๕} โดยเรียงลำดับกันไปเป็นคู่ คือ ปลายเสาคู่หน้าต้นที่ ๑,๘ เป็นภาพวิมานปราสาท อันเป็นที่ประทับอยู่ของพระอินทร์ ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ปลายคู่เสาคู่ต้นที่ ๒,๗ ต้นที่ ๓,๖ และต้นที่ ๔,๕ เป็นวิมานของเหล่าเทพบนยอดเขาสัตตบริภัณฑ์เรียงลำดับกัน คือ เขายุคุนธร อสิณธร กรวิก สุทสน เนมิณธร วินนตก และอัสสกัน จนถึงเขากำแพงจักรวาล (ภาพที่ ๑๐๗ และ ๑๐๘)

ช่วงกลางของเสาส่วนใหญ่เป็นภาพเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแดนมนุษย์โลก และช่วงล่างของเสาเกือบทุกต้นเป็นภาพในป่าหิมพานต์ ยกเว้นต้นที่ ๒,๓,๔ ของเสาคู่ต้นที่ ๑ เขียนภาพเรื่องราวเกี่ยวกับอสูรพิภพ และสงครามระหว่างเทพกับอสูร (ภาพที่ ๑๐๙) ทั้งสี่ด้านของเสาคู่ต้นที่ ๔ และต้นที่ ๑๘ ของเสาคู่ต้นที่ ๕ เขียนภาพในเปรตภูมิและนรกภูมิ (ภาพที่ ๑๑๐) ส่วนเสาคู่ต้นที่ ๘ ทั้งสี่ด้านเป็นภาพทวีปทั้งสี่ ด้านละทวีปคืออูตรกุรุทวีป นรพทิวทวีป อมรโคยานทวีป และชมพูทวีป (ภาพที่ ๑๑๑) โดยแทรกเรื่องพระเจ้าสักกมณฑาตุราชชาดก พระมหากัณฑ์ผู้ครอบครองทวีปทั้งสี่ (ภาพที่ ๑๑๒) ส่วนภาพเรื่องชาดก มีทั้งชาดกในนิบาตและนอกนิบาต และธรรมนิทาน โดยจะเขียนแทรกเรื่องไว้ในส่วนของภาพแดนมนุษย์โลกและป่าหิมพานต์^{๒๖}

ส่วนตอนบนสุดของเสาทุกต้นเป็นผนังส่วนที่เรียกว่า คอสอง หรือคานทับหัวเสานั้น เขียนเป็นภาพวิมานของเทพชั้นต่างๆ อันอยู่เหนือเขาพระสุเมรุและเขาสัตตบริภัณฑ์ขึ้นไป (ภาพที่ ๑๑๓ และ ๑๑๔) แบ่งออกเป็น ๒ ด้าน คือ ด้านทิศตะวันออกบนหัวเสาคู่ต้นที่ ๑-๔ เขียนภาพวิมานปราสาทของเทพชั้นต่างๆ ตามแนวยาวของผนัง โดยมีจุดสำคัญของภาพอยู่ที่ภาพวิมานปราสาทบนสวรรค์ดาวดึงส์ ซึ่งมีพระพุทธรูปเจ้าประทับโปรดพุทธมารดาอยู่ภายในวิมาน ด้านทิศตะวันตกบนหัวเสาคู่ต้นที่ ๕-๘ เขียนภาพวิมานของเทพชั้นต่างๆ เช่นกัน แต่จุดสำคัญของภาพเขียนแสดงเป็นภาพของพระพุทธรูปเจดีย์จุฬามณีอันประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (แผนผังที่ ๗)

หากพิจารณาโครงสร้างของภาพไตรภูมิบนเสาทั้งแปดต้นภายในพระวิหารวัดสุทัศน์แล้ว จะเห็นลักษณะประการหนึ่งที่สอดคล้องกับภาพไตรภูมิในพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม วัดดุสิตาราม วัดทองธรรมชาติ และวัดสุวรรณาราม คือ การสื่อถึงจักรวาลอันประกอบด้วยเขาพระสุเมรุ เขาสัตตบริภัณฑ์ เขากำแพงจักรวาล และภพภูมิ^{๒๗} ต่างๆ อันเป็นที่อาศัยอยู่ของสิ่งมีชีวิตที่มีภาวะแตกต่างกัน โดยเหนือยอดเขาพระสุเมรุขึ้นไปมักแสดงเป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าแสดงธรรมโปรดพระพุทธรูปมารดาบนดาวดึงส์สวรรค์ หรือภาพพระเจดีย์จุฬามณีบรรจุพระบรมธาตุอันประดิษฐานอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และบนยอดเขาพระสุเมรุก็มีภาพวิมานปราสาทของพระอินทร์ ส่วนบนยอดเขาสัตตบริภัณฑ์จะเป็นภาพวิมานปราสาทของเทพประจำอยู่ทุกคู่ ซึ่งถึงแม้ภาพไตรภูมิในพระวิหารวัดสุทัศน์จะไม่ได้เขียนไว้บนผนังด้านหลังพระประธานก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นว่าได้พยายามเขียนภาพไตรภูมิโดยคงแบบแผนโครงสร้างที่ยึดถือคติเดิมไว้อยู่ รวมทั้งแนวคิดที่แฝงอยู่ในภาพด้วย

^{๒๕} วรรณภา ณ สงขลา, *การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์เทพวราราม*, หน้า ๔๑.

^{๒๖} งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, *ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสาศาภายในวิหารวัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรวิหาร*, หน้า ๙๐-๙๑.

^{๒๗} "ภพ" หมายถึง ที่อันเป็นที่เกิดและอาศัยอยู่ของสัตว์โลกหรือหมู่สัตว์ "ภูมิ" หมายถึง ระดับของจิต

ภาพไตรภูมิที่เสาและคอสอง ด้านทิศตะวันออก

ส่วนแรก ได้แก่ ผนังบริเวณระหว่างช่องหน้าต่างและประตูทั้งสี่ด้าน เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพเล่าเรื่องของพระปัจเจกพุทธเจ้า เรียงลำดับกันไปตั้งแต่ภาพบนผนังที่ ๑ อยู่ ตรงผนังบริเวณประตูด้านหน้าฝั่งขวาพระประธาน แล้วมาจบเรื่องที่ภาพบนผนังที่ ๓๐ อยู่ตรงผนังระหว่างประตูด้านหน้าฝั่งซ้ายพระประธาน (แผนผังที่ ๘) ซึ่งที่เชิงผนังทุกด้านจะมีแผ่นศิลาจารึกอธิบายเรื่องภายในภาพจิตรกรรมพระปัจเจกพุทธเจ้ากำกับไว้ทุกภาพ รวมทั้งหมด ๓๐ แผ่น โดยผนังที่ ๑-๒๙ เป็นภาพเล่าเรื่องเหตุการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับการบำเพ็ญเพียรของพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งเนื้อหาภายในภาพจะมีลักษณะคล้ายกันเป็นส่วนใหญ่ คือ เป็นเรื่องของกษัตริย์ในสมัยอดีตกาลทรงเบื่อหน่ายและเห็นภัยจากการอยู่ในโลกย์สมมติ จึงได้เสด็จออกบวช ศึกษาธรรมจนตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง สำหรับฐานะของพระปัจเจกพุทธเจ้าจะต่างจากพระพุทธรูปเจ้าคือ ไม่สามารถเผยแพร่พระธรรมสั่งสอนแก่ผู้ใดได้ ตัวอย่างเนื้อหาของภาพจิตรกรรมฝาผนังพระปัจเจกพุทธเจ้า เช่น ภาพบนผนังที่ ๒ เนื้อความที่บรรยายในแผ่นจารึกกล่าวถึงเจ้าเมืองพาราณสี ทรงเบื่อหน่ายเหล่าอำมาตย์ของพระองค์จึงเสด็จออกบวชสำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า (ภาพที่ ๑๑๕) ภาพบนผนังที่ ๓ เนื้อความจารึกบรรยายถึงพระเจ้าพรหมทัตยกทัพไปปราบโจรได้พบเหตุการณ์ที่ทำให้พระองค์ทรงหวาดกลัวครั้งพบพระปัจเจกที่ไม่หวาดหวั่นสิ่งใดจึงได้ขอบวชด้วยแล้วสำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า (ภาพที่ ๑๑๖) ภาพบนผนังที่ ๔ เนื้อความในจารึกแบ่งเป็นสองเรื่องคือ ภาพบนเรื่องของกษัตริย์องค์หนึ่งทรงเห็นความไม่เที่ยงของต้นทองหลางแล้วสังเวชจึงเสด็จออกบวชสำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ภาพล่างเรื่องกษัตริย์พระองค์หนึ่งพิจารณาเห็นโทษของรสตัณหาจึงได้เสด็จออกบวชได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า (ภาพที่ ๑๑๗) และภาพบนผนังที่ ๑๑ เนื้อความจารึกบรรยายถึง กษัตริย์พระองค์หนึ่งได้ครองราชสมบัติทรงพิจารณาเห็นโทษในการเป็นพราหมณ์จึงได้เสด็จออกบวชเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า กับกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพร้อมด้วยเบญจกามคุณทั้งห้าภายหลังเห็นโทษภัยจึงได้เสด็จออกบวชสำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า (ภาพที่ ๑๑๘)

เกี่ยวกับลักษณะและความสำคัญของพระปัจเจกพุทธเจ้า มีเนื้อความปรากฏในปรมัตถโชติการรรถกถาอุคควรรค สุตตนิบาต ได้อธิบายไว้ ความว่า

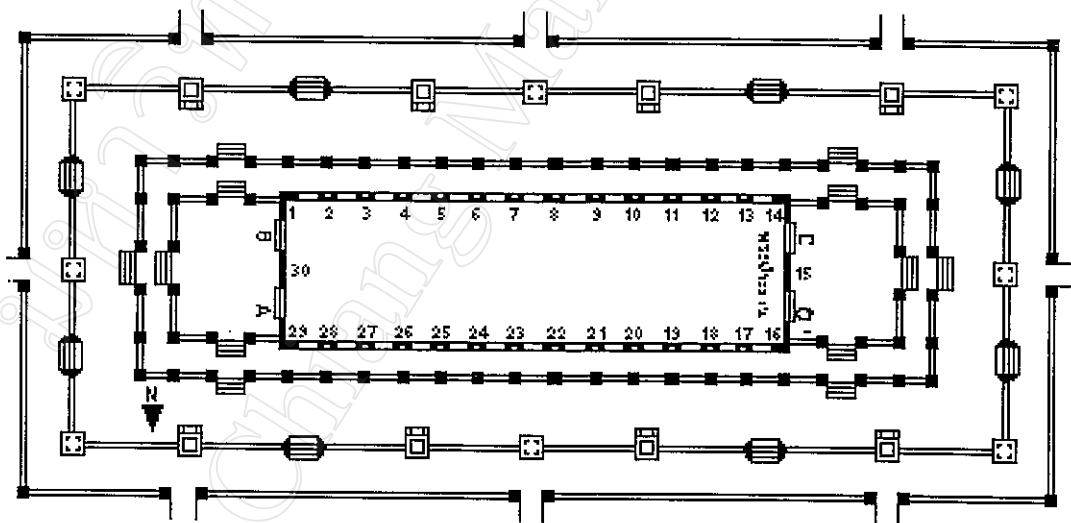
“บุคคลปรารถนาความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า... พึงปรารถนาสมบัติ ๕ ประการ... คือ ความเป็นมนุษย์ ๑ การเห็นท่านผู้ปราศจากอาสวะ ๑ อธิการ ๑ ความพอใจ ๑ ... บทว่าการเห็นท่านผู้ปราศจากอาสวะ ได้แก่ การเห็นพระพุทธรูป หรือพระสาวกองค์ใดองค์หนึ่ง

“...พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสรู้เอง แต่ไม่อาจสอนให้คนอื่นรู้ ย่อมแทงตลอดอรรถรสเท่านั้น ย่อมไม่แทงตลอดธรรมรส เพราะพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ย่อมไม่สามารถเพื่อจะยกโลกุตรธรรมเป็นบัญญัติขึ้นแสดงได้...”^{๒๘}

^{๒๘} ประยูร อุลุชาฎะ, วัตรสัทธันท์เทพวราวม, หน้า ๑๓-๑๔.

ส่วนภาพบนหน้าที่ ๓๐ เป็นภาพในบริเวณเงื้อมผานันหมูละของภูเขาคันธมาทในป่าหิมพานต์ อันถือเป็นแดนที่ประทับของบรรดาพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งหลังจากได้ตรัสรู้เองโดยชอบแล้ว ก็จะเสด็จเหาะมาประทับชุมนุมรวมกัน ณ สถานที่แห่งนี้ทุกพระองค์ โดยแวดล้อมอยู่ด้วยเหล่าช้างฉัททันต์ ซึ่งจัดอยู่ในช้างสิบตระกูลที่มีขนาดสูงใหญ่กว่าช้างทั้งปวงคอยรับใช้ปรนนิบัติ (ภาพที่ ๑๑๙) ซึ่งในจารึกแผ่นที่ ๓๐ ได้บรรยายความในภาพไว้ว่า

“ห้องนี้เขาคันธมาทในป่าหิมพานต์ เขานั้นประกอบด้วยพรรณไม้หอม จึงได้นามว่าคันธมาท และมีเขาล้อมอยู่เจ็ดชั้น คือเขากุลกาล แลเขามหากาล เขานาคะปะลิวะนะ เขากันทะลัมภะ เขาสุริยะสัภะ เขาสวรรณปะตะ เขาทิมวันตะ ล้อมเป็นชั้นๆ ออกมาแลในเขาคันธมาทนั้นมีเงื้อมแห่งหนึ่งชื่อนันหมูละกะ มีถ้ำแก้วถ้ำเงินถ้ำทองอยู่ในเขานั้นที่ประตู่ถ้ำแก้วมีไม้อุโลกย์ต้นหนึ่งสูงได้โยชน์ เป็นที่ประชุมพระปัจเจกโพธิ์ในวันอุโบสถ แลวันอันพระปัจเจกโพธิ์ได้ตรัสใหม่ก็ไปอยู่ที่นั่นทุกๆ พระองค์ อนึ่งช้างตระกูลฉัททันต์ทั้งปวงอันอยู่ในแคว้นฉัททันต์สระนั้นย่อมปรนนิบัติพระปัจเจกโพธิ์จ้าวเป็นนิจ อนึ่งในที่เขาทิมพานต์ทั้งหลายมีเขาคันธมาทเป็นต้นนั้นก็เป็นที่อยู่แห่งมเหศวรทวารวหังนักสิทธิ์วิยาธรรและกษัตริย์อันมีฤทธิ์แลเป็นที่อยู่อาไศรย์แก่ หมูสัตว์จตุบาททวิบาทต่างๆ มีราชสีห์แลหงษ์เป็นต้น”

แผนผังที่ ๘ แสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมพระปัจเจกพุทธเจ้าในพระอุโบสถวัดสุทัศน์ฯ

ส่วนที่สอง ผนังเหนือช่องหน้าต่างและประตูทั้งสี่ด้าน โดยผนังด้านหน้าพระประธานเหนือช่องประตูเขียนภาพเรื่องมารผจญ ส่วนที่เหลืออีกสามด้านเขียนเป็นภาพเล่าเรื่องพระพุทธประวัติจากคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาติดต่อกันเต็มทั้งผนังโดยตลอด ซึ่งประยูร อุลุชาฎะ (น. ณ ปากน้ำ) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุทัศน์ไว้ว่า แม้จะเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ แต่ต่อมาภาพคงชำรุดเสียหาย จึงได้มีการซ่อมแซมเป็นส่วนใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และสมัยรัชกาลที่ ๕ เพราะจะเห็นได้จากลักษณะของภาพว่า

๑. ภาพจิตรกรรมรูปธรรมชาตีส่วใหญ่ เช่น ภูเขา ต้นไม้ ท้องฟ้า มีการเขียนผลักระยะใกล้ไกลแบบทัศนียภาพ

๒. ภาพแม่น้ำลำคลองจะเขียนแบบสมจริงตามธรรมชาติ ไม่เขียนตัดเส้นโค้งอย่างโบราณ ซึ่งการเขียนภาพพื้นน้ำให้เรียบตามอย่างธรรมชาติ เป็นที่นิยมเขียนกันในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา

๓. การเขียนรูปของอาคารสิ่งก่อสร้าง เป็นลักษณะแบบเดียวกับการเขียนภาพสมัยรัชกาลที่ ๔ เช่น ในพระอุโบสถวัดมหาพฤฒาราม และพระอุโบสถวัดพระแก้ววังหน้า

๔. ภาพของต้นไม้มีการเขียนให้มีน้ำหนักแตกต่างกัน ระยะใกล้ต้นไม้มีขนาดเล็กแสงน้อยลง และบางที่ก็เขียนภาพเมฆเป็นก้อน ซึ่งจิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ ไม่เคยทำมาก่อน

๕. เทคนิคการเขียนภาพต้นไม้มีการประหรือกระทุ้งด้วยเปลือกไม้ ไม่ได้ใช้วิธีตัดเส้นเป็นใบๆ

๖. ภาพวาดสิ่งก่อสร้างเขียนเป็นแบบตึกฝรั่งซึ่งนิยมเขียนในสมัยรัชกาลที่ ๔

๗. มีการเขียนรูปกลุ่มฝรั่งลอกจากภาพพิมพ์

๘. มีการเขียนรูปคนนั่งผ้าม่วง ถือร่ม และสวมเสื้อราชปะแตน ซึ่งเป็นรูปแบบการแต่งกายของสมัยรัชกาลที่ ๕

๙. มีการเขียนรูปเทวดานั่งเป็นกลุ่มใหญ่ หรือเหาะมาเป็นกลุ่มก้อน ซึ่งองค์ประกอบเช่นนี้เป็นการจัดองค์ประกอบของภาพแบบเดียวกับภาพในพระอุโบสถวัดทองนพคุณ และพระอุโบสถวัดชีโนรสที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔^{๒๙}

จากข้อสังเกตนี้ชี้ชัดว่า จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุทัศน์ฯ ได้ผ่านการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่มาแล้วในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕

๗. ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ และพระวิหารพระพุทธไสยาสน์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม^{๓๐}

๗.๑ ประวัติ

วัดพระเชตุพนฯ (ภาพที่ ๑๒๑) เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร เรียกกันทั่วไปว่า “วัดโพธิ์” สร้างขึ้นแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ชื่อ “วัดโพธาราม” สมัยพระเจ้าตากสิน โปรดให้บูรณะเป็นพระอารามหลวง สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้ปฏิสังขรณ์ใหม่ แล้วพระราชทานนามว่า “วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม” มาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ปฏิสังขรณ์และสร้างเพิ่มเติมพร้อมโปรดให้ผู้มีวิชาความรู้ในแขนงต่างๆ ทั้งวรรณกรรม การแพทย์ และงานช่าง ทำแผ่นศิลาจารึก รูปปั้นและภาพ

^{๒๙} ประยูร อุลุชาฎะ, *วัดสุทัศน์เทพวราราม*, หน้า ๑๐-๑๒.

^{๓๐} ข้อมูลจาก กรมศิลปากร, *วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์*, หน้า ๘๒-๘๕. ประยูร อุลุชาฎะ และแสงแสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, *วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๗). สมประสงค์ น่วมบุญลือ, “วัดพระเชตุพน: มหาวิทยาลัยชาวบ้าน”, *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับพิเศษ*, ๔-๕ (ธันวาคม ๒๕๒๓-ธันวาคม ๒๕๒๕): ๑๓๑-๑๔๓. และเสมอชัย พูลสุวรรณ, “สัญลักษณ์ทางภูมิจักรวาลภายในเขตพุทธาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม”, *วารสารเมืองโบราณ*, ๑๖, ๑ (มกราคม-มีนาคม, ๒๕๓๓): ๑๑๒-๑๒๓.

เขียนขึ้น เพื่อให้วัดพระเชตุพนเป็นแหล่งรวมสรรพวิชาความรู้ไว้แก่ประชาชน ปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ ๒ แขวง พระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

๗.๒ พระอุโบสถและพระวิหารพระพุทธไสยาสน์วัดพระเชตุพนฯ

วัดพระเชตุพนฯ แบ่งบริเวณออกเป็น ๒ เขต คือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส เฉพาะเขต พุทธาวาสแบ่งบริเวณออกเป็นสองส่วนคือ บริเวณพระอุโบสถ และบริเวณพระวิหารพระพุทธไสยาสน์

พระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ

บริเวณพระอุโบสถมีศาสนวัตถุอันประกอบด้วย พระระเบียง ๒ ชั้นล้อมรอบพระอุโบสถประดิษฐาน พระพุทธรูปปางต่างๆ และภาพจำหลักบนแผ่นหินอ่อนเรื่องราวเกียรติ มีพระวิหารทิศตั้งตัดขวางแนวกึ่งกลางพระ ระเบียงทั้งสี่ด้าน^{๓๑} พระปรางค์มหาธาตุเจดีย์ประจำทิศตั้งอยู่มุมพระระเบียงชั้นใน ๔ องค์ รอบพระระเบียงชั้น นอกมีพระเจดีย์ราย ๗๑ องค์ พระเจดีย์หมู่ ๕ องค์บนฐานเดียวกันตั้งอยู่มุมพระระเบียง ๔ มุม พระวิหารคดหัก เป็นมุขฉาก ๔ หลัง และมีศาลารายล้อมรอบอยู่ ๘ หลัง

ตัวอาคารพระอุโบสถ (ภาพที่ ๑๒๒) เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหัน ประตูด้านหน้าและหลังมีด้านละ ๒ ประตู หน้าต่างมีทั้งหมด ๒๒ ช่อง ภายในพระอุโบสถ (ภาพที่ ๑๒๓) ประดิษฐานพระประธานสมัยอยุธยา พระนาม “พระพุทธเทวปฏิมากร” มีเสายู่ในพระอุโบสถ ๑๖ ต้น แต่ละต้นเขียนภาพสีน้ำมันลายดอกไม้ก้านแย่ง สลับนก ส่วนบนผนังทั้งสี่ด้านเขียนภาพประวัติของพระเจดีย์คณะมหาสาวกสมัยพุทธกาล เขียนขึ้นในปลายสมัย รัชกาลที่ ๓

พระวิหารพระพุทธไสยาสน์วัดพระเชตุพนฯ

บริเวณพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของพระอุโบสถ มีศาสนสถานสำคัญ ประกอบด้วย พระมหาเจดีย์ประจำรัชกาล ๔ องค์ พระมณฑปหรือหอไตร ศาลาการเปรียญ หอระฆัง และ พระวิหารน้อย

พระวิหาร (ภาพที่ ๑๒๔) เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ ด้านนอกมีเสารองรับหลังคากระเบียง ๒๘ ต้น ด้านในมีเสารองรับหลังคาลดชั้น ๒๔ ต้น ประตูด้านหน้าและด้านหลังมีด้านละ ๒ มีหน้าต่างรอบอาคารทั้ง หมด ๓๒ ช่อง ภายในพระวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์ขนาดใหญ่เต็มอาคาร หันพระพักตร์สู่ทิศ เหนือ พระบาทขององค์พระทำเป็นภาพมงคล ๑๐๘ ประดับมุก (ภาพที่ ๑๒๕) บนผนังทั้งสี่ด้านเขียนภาพ จิตรกรรมฝาผนังเรื่องตำนานมทาวงค์ และประวัติพระเถรี อุบาสกและอุบาสิกา เขียนขึ้นในปลายสมัยรัชกาลที่ ๓

^{๓๑} พระวิหารทั้งสี่ทิศ แต่เดิมมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ปัจจุบันภาพเหล่านี้ไม่มีอยู่อีกแล้ว คง เหลือแต่เพียงแผ่นจารึกที่บ่งบอกเรื่องราวของภาพไว้ คือ พระวิหารทิศตะวันออก มุขหน้าเขียนภาพพุทธประวัติ มุขหลังเขียนภาพพระ โยคาวจรพิจารณาอสุภะและอุประมาณญาณสิบ พระวิหารทิศใต้ มุขหน้าเขียนภาพเทศนาพระธรรมจักรและดาวดึงส์ มุขหลังเขียนภาพ ฎีกาพาทู ๘ บท พระวิหารทิศตะวันตก มุขหน้าเขียนภาพเรื่องพระเกศธาตุ มุขหลังเขียนภาพพระพุทธบาท ๕ แห่ง พระวิหารทิศเหนือ มุข หน้าเขียนภาพไตรภูมิ มุขหลังเขียนภาพพุทธวงศ์วัตร ๑๓

๗.๓ การจัดวางตำแหน่ง รูปแบบ และเนื้อหาของภาพจิตรกรรมฝาผนังใน พระอุโบสถ และพระวิหารพระพุทธไสยาสน์วัดพระเชตุพนฯ

พระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ

ตำแหน่งของภาพจิตรกรรมฝาผนังปรากฏมีเขียนอยู่ทั้งภายนอกและภายในพระอุโบสถ

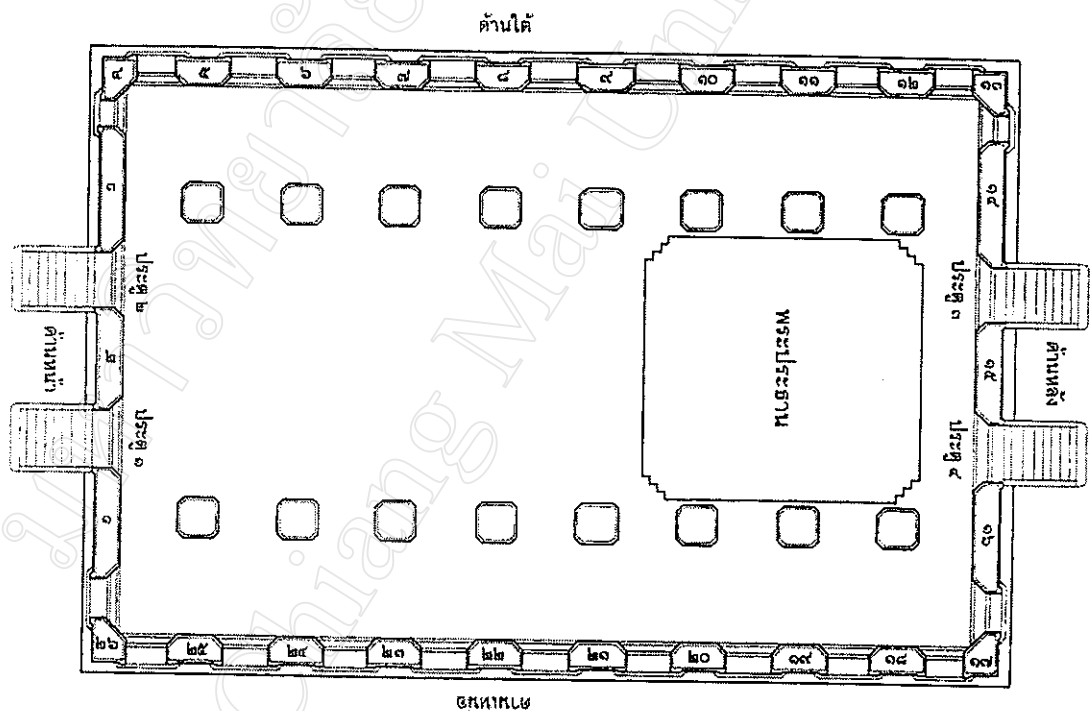
ภายนอกมีภาพจิตรกรรมอยู่บริเวณบนผนังคอสองของมุขโถงด้านหน้าเหนือช่องประตูพระอุโบสถ เป็นภาพพระอาทิตย์และพระจันทร์ประทับอยู่บนราชรถภายในรูปร่างกลม เทพทั้งสองนี้ถือเป็นผู้ทำให้เกิดกลางวันและกลางคืน โดยทรงโคจรอยู่รอบเขาพระสุเมรุ ถือเป็นเทพชั้นจาตุมหาราชิกามิ (ภาพที่ ๑๒๖ และ ๑๒๗)

สำหรับความสำคัญของภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ จะอยู่ที่ผนังบริเวณช่องหน้าต่างและประตู เขียนเป็นภาพเล่าเรื่องของพระเอตทัคคะมหาสาวก หรืออนุพุทธประวัติสมัยพุทธกาล ๔๑ องค์ เป็นแห่งแรกและแห่งเดียวในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และไม่ปรากฏว่ามีเขียนไว้ในที่แห่งใดอีก ซึ่งภายในภาพแต่ละภาพบนผนังนั้น นอกจากจะเขียนเป็นเรื่องพระเอตทัคคะมหาสาวกแต่ละองค์แล้ว ยังมีภาพแสดงเหตุการณ์อันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธประวัติด้วย ซึ่งเมื่อเทียบเนื้อหาของภาพจิตรกรรมฝาผนังระหว่างภาพพุทธประวัติกับภาพพระอนุพุทธประวัติแล้วจึงไม่แตกต่างกันนัก ทั้งนี้เพราะเป็นภาพเล่าเรื่องอันเกี่ยวเนื่องกับพระประวัติของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น การที่มีการเขียนภาพพระอนุพุทธประวัติแยกไว้ต่างหากที่พระอุโบสถวัดพระเชตุพนนี้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระมหาสาวกแต่ละพระองค์ ซึ่งถือเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาล อีกทั้งยังเป็นการนำเสนอภาพบุคคลที่ประกอบด้วยคุณธรรมความดีในด้านต่างๆ เพื่อให้เป็นแบบอย่างแห่งการประพฤติปฏิบัติ (ดูตัวอย่างภาพที่ ๑๒๘-๑๔๔)

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระมหาสาวกเอตทัคคะ หรือพระอนุพุทธประวัติ มีทั้งหมด ๒๖ ภาพ แต่ละภาพจะมีแผ่นศิลาจารึกบรรยายเนื้อหาประกอบไว้ทุกภาพ ซึ่งรายละเอียดของเนื้อหาในจารึกนั้นสามารถศึกษาได้ใน “ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน” (๒๕๔๔) สำหรับภาพพระอนุพุทธประวัติทั้ง ๒๖ ภาพในพระอุโบสถแสดงเป็นแผนผังเรียงตามลำดับ ดังนี้ (แผนผังที่ ๘)

- ภาพที่ ๑. เรื่องพระโกณฑัญญะ
- ภาพที่ ๒. เรื่องพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ
- ภาพที่ ๓. เรื่องพระมหากัสสปะ
- ภาพที่ ๔. เรื่องพระอนูรุทธะ
- ภาพที่ ๕. เรื่องพระภัททิยะและพระลกุณฏกภัททิยะ
- ภาพที่ ๖. เรื่องพระปิลโกลการทวาชะ
- ภาพที่ ๗. เรื่องพระปุลณฺโณตานีบุตร
- ภาพที่ ๘. เรื่องพระมหากัจจายนะ
- ภาพที่ ๙. เรื่องพระจุฬปันถกะ และพระมหาปันถกะ
- ภาพที่ ๑๐. เรื่องพระสุภูติ
- ภาพที่ ๑๑. เรื่องพระเวตขทิวณียะ
- ภาพที่ ๑๒. เรื่องพระกังขาเรวตะ
- ภาพที่ ๑๓. เรื่องพระโสณโกฬิวิสะ และพระโสณภูิกัณณะ

- ภาพที่ ๑๔. เรื่องพระสิวลี และพระวัคคลี
 ภาพที่ ๑๕. เรื่องพระราหุล พระรัฐपालะและพระกุนทธานะ
 ภาพที่ ๑๖. เรื่องพระวังคีสะ และพระอุปเสนวังคันตะบุตร
 ภาพที่ ๑๗. เรื่องพระทัฬหฬลบุตร
 ภาพที่ ๑๘. เรื่องพระปิลันทวัจณะ และพระพาหิยทารุจิริยะ
 ภาพที่ ๑๙. เรื่องพระกาฬุทายีเถระ และพระพาลุกเถระ
 ภาพที่ ๒๐. เรื่องพระกุมารกัสสปะ และพระมหาโกฏฐิตะ
 ภาพที่ ๒๑. เรื่องพระอนันทเถระ และพระอุรุเวลากัสสปะ
 ภาพที่ ๒๒. เรื่องพระโสภิตเถระ และพระอุบาลี
 ภาพที่ ๒๓. เรื่องพระนันทกะเถระ และพระนันทสากยเถระ
 ภาพที่ ๒๔. เรื่องพระมหากปิลเถระ
 ภาพที่ ๒๕. เรื่องพระสาเกตเถระ และพระราชเถระ
 ภาพที่ ๒๖. เรื่องพระโมฆราชเถระ

แผนผังที่ ๙ แสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมเรื่องพระอนุพุทธประวัติในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนฯ

พระวิหารพระพุทธไสยาสน์วัดพระเชตุพนฯ

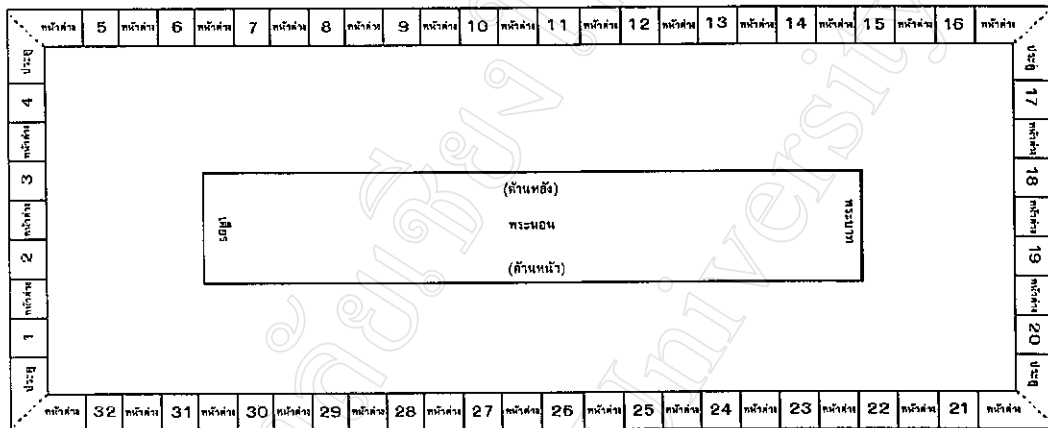
ตำแหน่งของภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ประกอบด้วย

ผนังเหนือช่องหน้าต่างและประตูทั้งสี่ด้าน เขียนภาพเรื่องตำนานมหาวงศ์ หรือพงศาวดารพระพุทธศาสนาในลังกา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังสำคัญในพระวิหารจะอยู่ที่บริเวณผนังระหว่างช่องหน้าต่างและประตูทั้งสี่ด้าน เขียนเป็นภาพเล่าเรื่องประวัติของพระเถรี อุบาสก และอุบาสิกา ซึ่งได้เอตทัคคะเป็นเลิศในสมัยพุทธกาล อัน

เกี่ยวเนื่องกับเรื่องราวในพระพุทธรูปประวัติ เช่นเดียวกับภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระอนุพุทธประวัติภายในพระอุโบสถ

สำหรับภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องประวัติพระเถรี อุบาสก และอุบาสิกา เรียงตามลำดับเรื่องบนผนัง โดยเริ่มตั้งแต่ผนังด้านทิศตะวันออก แล้วเวียนมาทางทิศใต้ ทิศตะวันตก มาจบเรื่องที่ผนังด้านทิศเหนือ รวมทั้งหมด ๓๒ ภาพ แสดงเป็นแผนผังเรียงตามลำดับเรื่องดังนี้^{๓๒} (แผนผังที่ ๙)

แผนผังที่ ๑๐ แสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมเรื่องประวัติพระเถรี อุบาสกและอุบาสิกา
เอตทัคคะ

ภาพประวัติของพระสาวิกา

- ภาพที่ ๑. พระมหาชบาดีโคตมี
- ภาพที่ ๒. พระเขมาเถรี
- ภาพที่ ๓. พระอุบลวรรณาเถรี
- ภาพที่ ๔. พระปฏาจาราเถรี
- ภาพที่ ๕. พระธรรมทินนาเถรี
- ภาพที่ ๖. พระนันทาเถรี
- ภาพที่ ๗. พระโสภณาเถรี

- ภาพที่ ๘. พระสกุลาเถรี
- ภาพที่ ๙. พระภัททาภททลลสะเถรี
- ภาพที่ ๑๐. พระภัททาภททปิลานีเถรี
- ภาพที่ ๑๑. พระภัททาภททจจนาเถรี
- ภาพที่ ๑๒. พระกัสาโคตมีเถรีและ

ภาพประวัติของอุบาสก

- ผนังที่ ๑๓. ตปุสสะและภัลลิกะอุบาสก
- ผนังที่ ๑๔. สุทัตตคหบดี
- ผนังที่ ๑๕. จิตตคหบดีอุบาสก
- ผนังที่ ๑๖. หัตถอาฬวกอุบาสก
- ผนังที่ ๑๗. มหานามอุบาสก

- ผนังที่ ๑๘. อุกคหปติเวสาลิกะ
- ผนังที่ ๑๙. หัตถิคามกุกคตคหปติ
- ผนังที่ ๒๐. ปุรพันธะ
- ผนังที่ ๒๑. ชิวโกมารภัจจ
- ผนังที่ ๒๒. นังกุลปิตา

^{๓๒} ประยูร อุรุชาภู และแสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม, หน้า ๑๗๕-๑๗๗.

ภาพประวัติของอุบาสิกา

หน้าที่ ๒๓. สุชาดาเสนียธิดา

หน้าที่ ๒๔. วิสาขามีการมาตา

หน้าที่ ๒๕. อุชชุตตราและสามาวดี

หน้าที่ ๒๖. มีจารึกกล่าวถึงเรื่องราวของพระ

เจ้าอุเทนได้สมบัติเมืองโกสัมพี

หน้าที่ ๒๗. จารึกกล่าวถึงเรื่องของโฆสกกุมาร

บุตรบุญธรรมของเศรษฐีเมืองโกสัมพี

หน้าที่ ๒๘. จารึกกล่าวถึงเรื่องของพระเจ้าอุเทนกับพระ
มเหสีทั้งสาม

หน้าที่ ๒๙. อุตตรานันทมาตา

หน้าที่ ๓๐. สุปวาสาโกถียธิดา

หน้าที่ ๓๑. สุปิยาอุบาสิกา

หน้าที่ ๓๒. กาดิยานีอุบาสิกา ภาพอุบาสิกา
และนางกุลมาตาคหปตานีอุบาสิกา

จากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ได้ศึกษามาทั้งหมดนี้ ทำให้เห็นว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังเฉพาะในสมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้นได้สื่อความหมายทางอภิปรายและจริยศาสตร์ไว้ด้วย นอกเหนือจากการเป็นเพียงภาพ
ประดับฝาผนังของอาคาร หรือเพียงเป็นภาพเล่าเรื่องทางศาสนาเท่านั้น เช่น ภาพไตรภูมิ โดยความหมายและ
รูปแบบของภาพแล้ว เป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของจักรวาล อันประกอบด้วยภพภูมิต่างๆ อันเป็นที่
อาศัยอยู่ของสิ่งมีชีวิตประเภทต่างๆ ที่มีระดับของภาวะแตกต่างกันซึ่งเป็นลักษณะทางภาวะของจิตที่ทำให้สิ่งมีชีวิต
ดำรงอยู่ในภพภูมิที่ต่างกันไป และยังแสดงให้เห็นด้วยว่า นอกเหนือจากโลกมนุษย์ที่เราอาศัยอยู่นี้แล้ว ก็ยังมี
โลกอื่นอันอยู่เหนือความสามารถในการรับรู้ของมนุษย์อยู่อีกด้วย โดยที่โลกมนุษย์นี้เป็นโลกที่อยู่กลางระหว่าง
โลกเบื้องบนคือเทวโลก กับโลกเบื้องล่างคืออบายโลก ซึ่งต่างก็มีอยู่จริงอย่างภววิสัย นอกจากนี้ ความหมายใน
ภาพพุทธประวัติ ภาพชาดก และภาพพระอดีตพุทธเจ้า หรือพระปัจเจกพุทธเจ้า รวมทั้งภาพพระอนุพุทธประวัติ
ภาพประวัติพระเถรี อุบาสก และอุบาสิกาเอตทัคคะนั้น ก็เป็นภาพที่สื่อถึงแนวคิดทางจริยศาสตร์ที่ได้ตอบปัญหา
สำคัญเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์ว่า อะไรคือสิ่งที่มีค่าสูงสุดในชีวิตของมนุษย์ และมนุษย์ควรจะดำเนินชีวิตให้เป็นไป
อย่างไรเพื่อจะบรรลุจุดหมายอันเป็นอุดมคติสูงสุดในชีวิตนั้น ทั้งหมดเหล่านี้จะได้ศึกษาในรายละเอียดเป็นลำดับ
ในบทต่อไป